

MIZNÚCI SVET

Kábrin

367

195

214
dľovce

313

236
ária

Humenné

StareMapy.sk

StareMapy.sk

ž.st.
154

žast.
152

(156)

by.sk

StareMapy.sk

StareM

do
166

Sokol

372

MIZNÚCI SVET

Priamo prežité príbehy otvárajú cestu do srdca. Ľudia sa v nich delia o svoje vlastné prežitie a poznanie. Generačné príbehy na malom priestore. Aj o tom je naše úsilie priblížiť čas a atmosféru mesta, v ktorom žijeme. Spomienky sú súčasťou pamäti osobnej ale aj pamäti miesta. Miznúci svet vo svojom štvrtom voľnom pokračovaní odkrýva svet myšlienok, zamyslení, drobných príbehov

ľudí, ktorí sa tu narodili, žili alebo sú v kolorite mesta stále prítomní. A niekedy aj napriek veľkej vzdialenosti.

Michal Július Griger (1912 - 1999) Humenčan, posledný prior rehoľnej komunity Milosrdných bratov v Spišskom Podhradí. Prostredníctvom svedectva sa nám v priereze predstavujú úryvky zo života a detstva, stráveného bez otca, ktorý padol v 1. sv. vojne, v chudobe na Hrnčiarskej ulici, pokračujúc vo vlastnej vojenskej službe, počas ktorej prišlo oslovenie k rehoľnému povolaniu, vypuknutie 2. sv. vojny a práca ošetrovateľa chorých. Rok 1950 a s ním internovanie do mnohých pracovných táborov a životné finále pokračujúce v pomoci chorým a núdznym. A vedľa toho vždy živý záujem o históriu svojho mesta a zachovanie cenných predmetov sakrálneho charakteru. Iný životný príbeh prerozprávala sesternica **Mária** o odvážnom mladom mužovi **Štefanovi Petrušovskom** (1919 - 1945), aktívne zapojenom do ilegálneho protifašistického odboja v Humennom, ktorý neskôr po zajatí a pri transporte do koncentračného tábora v Mauthause- ne zomrel. **Mária Jurušová** (1927) spomína na roky, strávené na Hrnčiarskej ulici. Sprevádza nás celou ulicou svojho detstva, opisuje jednotlivé domy, mlyn, kino, krčmy u Mandľa i Ďuraška, obchody s potravinami. Osobitnú spomienku venuje kňazovi a fotografovi Mikulášovi A. Kereszténymu, ktorý mal v tom čase zásadný vplyv na mládež v meste. V úsmevnom tóne sa ponorila aj do nedávnej minulosti, keď ako dôchodkyňa bola uvádzačkou v kine. **Mečislav Olejáš** (1928) so smútkom i trpkosťou opisuje demoláciu Štefánikovej sochy na námestí ale aj osobné peripetie, súvisiace s vypuknutím vojny.

Prostredníctvom rozhovoru zaťa so svokrom spoznáваме osudy

slovenského vojaka **Andreja Bálinta** (1922 – 2015) na frontoch 2. sv. vojny. **Kamil Tomko** (1933) už niekoľko desaťročí žije v nemeckom Iserlohne, ale srdcom je vždy v rodisku. Jeho zaujímavý, rozmanitý a na životné skúsenosti bohatý život by stál za samostatný titul. Sústreďili sme sa na osobnú spomienku okolo príbehu sochy sv. Jána Nepomuckého. S Kudlovcami detstva a mladosti bol späť **Dezider Račko** (1936 – 2015). Spomína práce na poli a okolo domu, keď osobné záujmy museli ísť bokom. Pozornosť venoval aj fotografickej činnosti svojho otca a nedelnému fotografovaniu v „ateliéri“ uprostred dvora. Pre **Irenu Košickú** (1942) detstvo v rodine vychýreného humenského mäsiara a jeho úcta, zodpovednosť a česťnosť k remeslu a ľuďom, našli celoživotný vzor. O to trpkéjšia spomienka z útleho detstva sa jej zakorenila z obdobia 50-tych rokov, keď spolu so sestrou boli vypočúvané kvôli petícii za zotrvanie rehoľných sestier v humenskej nemocnici.

Košickej rovesník **Štefan Molokáč** žije v Austrálii v Townsville. Povzbudený predchádzajúcimi vydaniaми Miznúceho sveta spracoval svoje reflexie na Humenné, v čase, keď rástol na Ružovej ulici. Škola, hry, záujmy o šport a kultúru, študentské prekáračky, prázdninové zážitky sviežo a humorom zachytil v celej sérii drobných príbehov. **Anton Petrušovský** (1945) sa narodil počas evakuácie takmer na sklonku vojny. Otcove zážitky z vojny, život po príchode do Humenného, roky strávené na Ulici Staré kasárne, mliekárka Ela Kovássyová ale aj „dobrodružný vstup“ do miestneho kina bez lístkov - vyvažuje miestami trpké svedectvo počas vojny mladíckymi výstrelkami, nad ktorými, dnes, už iba mávneme rukou.

Uvedomujeme si, že čas, ktorý žijeme, je rovnako dôležitý ako ten, ktorý sme žili. A tam, kde sa žije autenticky, stále vznikajú príbehy ľudí. S nimi sa formuje aj naše myslenie, reflexia i presahy - od seba k iným. Svoju zbierku spomienok si každý nosíme v sebe. Sú súčasťou mnohých odpovedí na otázku, kto sme.

Mária Mišková

Michal Július Griger, OH (1912–1999)

Humenné je síce malé mestečko, ale má svoje osobitné čaro medzi mestečkami na Hornom Zemplíne. Navyše mu nechýbajú ani bohaté dejiny, ktoré vytvorili a neustále vytvárajú ľudia, ktorým záleží na ich „dedovizni“. Svojou mozaikou života prispel do histórie rodného mesta aj skromný, a pritom veľmi obetavý človek, fráter Michal Július Griger, člen rehole Milosrdných bratov (OH) a v rokoch 1946 – 1950 aj prior kláštora v Spišskom Podhradí. Ani „barbarská noc“ a roky strávené v pracovných táboroch v čase totality mu nezobrali dobrú vôľu a chuť starať sa o chorých a trpiacich ľudí pri nemocničnom lôžku alebo poslážiť a pomôcť aj na iných miestach, ak išlo o dobro druhých.

Kto bol fráter Michal Július Griger?

Detstvo a mladosť

Narodil sa 19. apríla 1912 v Humennom ako tretie dieťa v skromnej remeselníckej rodine. Jeho otec, Andrej Griger, bol murársky pomocník a matka Barbora, rodená Oroszová, bola domáca pani.

Starí rodičia po otcovi (Gabriel a Mária, rod. Palková), pochádzali zo Sniny a do Humenného prišli zo Spiša. Jeho starý otec bol murársky majster. Mal dvoch bratov, ktorí pracovali ako železoarmiari v železiarni v Zemplínskych Hámroch. Stará mama, Mária, bola Humenčanka a jej rodičia prišli do Humenného z Kručova, okres Vranov nad Topľou. Ich rodinný dom stál na mieste dnešnej malej železničnej stanice. Neskôr museli z neho odísť a vzdať sa svojho skromného majetku. Ako náhradu dostali pozemok na terajšej Hrnčiarskej ulici.

Starí rodičia po mame (Ján Orosz a Barbora, rodená Šándorová), pochádzali z Maďarska, z dediny Boldogköujfalu neďaleko Miškolca. Ako zamestnanci železnice sa dostali do obce Čabiny, okres Humenné. Starý otec pôsobil na železničnej stanici ako prednosta, výpravca

a zároveň vydával aj cestovné lístky.

Rodičia Júliusa Grigera uzavreli manželstvo 23. septembra 1906 v Humennom. Otec mal vtedy 27 rokov a matka 18 rokov. Narodili sa im štyri deti. Najstarší Andrej po roku života zomrel. Druhý syn Ľudovít sa narodil v roku 1910. Tretie dieťa dostalo pri krste v humenskom kostole meno Július-Juraj. Krstným otcom bol Michal Viravec, otcov kamarát a obuvník. Krstnou mamou bola sestra matky, Mária Oroszová. Pri Júliusovom narodení sa stala malá udalosť, ktorá akoby predznamenávala jeho ďalšie roky. Otec pripravoval triesky na rozloženie ohňa a nedopatrením si odsekol z malého prsta. Keď to videla manželka, nariekala a prorokovala, že narodený syn bude mnoho trpieť a prežívať veľa životných ťažkostí.

Keď v októbri 1914 vypukla prvá svetová vojna, dotkla sa aj rodiny Andreja Grigera. Na vojnu musel narukovať aj Júliusov otec. Už sa z nej nikdy nevrátil. Po jeho odchode sa 24. decembra v tom istom roku narodila Helena, ktorá svojho otca nikdy nevidela. Narodila sa v Humennom, v železničnom strážnom dome, do ktorého sa matka Barbora s deťmi nasťahovala po odchode manžela na vojnu. Bývali tam jej rodičia.

V roku 1917, keď zomrel Júliusov starý otec z matkinej strany (Ján Orosz), sa celá rodina musela zo železničného strážneho domu vysťahovať. Stará mama s ostatnou rodinou odišli bývať do svojho rodiska, v Maďarsku. V Humennom zostala len Júliusova matka s deťmi. Presťahovali sa do Kudloviec.

Július Griger si na toto obdobie spomína takto: „Moja matka žila s nami vo veľkej skromnosti a chudobe. Asi po roku sme sa presťahovali na Hrnčiarsku ulicu do jednej miestnosti, ktorá bola vlhká, mala hlinenú dlážku, jednoduché dvere, rozbité okná a poškodený murovaný sporák. Za tento prenájom matka platila kvartálne nájomné. Podporovala nás otcova sestra, ktorú sme volali Mariška néni. Moja matka chodila príležitostne pracovať po domoch, prať, žehliť, upratovať, čo sa kde naskytlo. Keď nemala príležitostnú prácu, šila doma bielizeň, ale aj prádlo, blúzky, zástery. Kto čo potreboval. Takmer každú nedeľu robila pisárku; kto nevedel písať, prišiel za ňou a ona mu písala list

(väčšinou deťom a príbuzným do Ameriky). Tak sme žili v skromnosti a veľkej chudobe“.

Roky utekali a pre malého Júliusa prišiel čas ísť do školy. V roku 1918 začal chodiť do miestnej rímsko-katolíckej školy. Keď sa utvorila prvá Československá republika, začal chodiť do slovenskej školy.

V tom čase sa táto škola nachádzala na terajšej Mierovej ulici vpravo pred starou budovou súdu. Školu navštevoval len cez letné obdobie a trochu v jeseni, lebo v chladných mesiacoch nemal dostatok oblečenia a obuvi. V škole vtedy vyučovali traja učitelia: Jozef Bindas, učiteľka Gizika, ako ju žiaci volali a Anton Halko, riaditeľ školy. Vychodil štyri triedy. Potom nastúpil do meštianskej školy, kde ukončil len tri roky, pretože rodina nemala dostatok finančných prostriedkov na ďalšie štúdium. Po nedokončení meštianskej školy išiel sa učiť stolárskemu remeslu, kde dostal zaopatrenie na celé štyri roky. Po vyučení pracoval ako pomocník v stolárskej dielni.

V roku 1934 nastúpil na vojenskú základnú službu do Košíc. Tam absolvoval poddôstojnícku školu. Po úspešnom ukončení, ako slobodník, bol preložený do Pardubíc k V. jazdeckému pluku. V spojitosti s vojenskou službou si Július Griger neskôr zaspomínal na svoje prvé kontakty s rehoľou Milosrdných bratov: „Bolo to po 15. auguste jednu nedeľu poobede. Prišiel za mnou môj kamarát a pozval ma, aby sme sa išli kúpať. Odmietol som, ani neviem z akej príčiny, ale on išiel sám. Zostal som v izbe, ale okolo 16-tej hodiny som sa obliekol a išiel na prechádzku. Po ceste som zašiel do kostolíka sv. Ladislava, kde som sa modlil a rozmyšľal, čo ďalej, pretože v septembri sa mi končila vojenská služba. Vonku bola veľká horúčava, v kostolíku bolo chladnejšie a nebolo tam nikoho. Sedel som vzadu na nepozorovanom mieste. Naraz som videl, ako dolu schodmi kráča v čiernom oblečená postava a za ňou sa tiahne akoby vlečka, rehoľný škapuliar. Nikdy predtým som také oblečenie nevidel. Tá postava išla až pred oltár. Nevenoval som tomu žiadnu pozornosť, sedel som a modlil sa ruženec. Ten človek v čiernom sa o chvíľu pozberal na odchod z kostola. Keď išiel popri mne, predložil pred oltár sv. obrázok Panny Márie dobrej rady a odišiel von. Za chvíľku som sa aj ja vyšiel, že si sadnem do parku pred

kostol. Neďaleko mňa sedel aj on. Neskôr za mnou prišiel, predstavil sa a pozval ma na malé občerstvenie. Všetomže som to odmietal, nakoľko som mal iba 6 korún. Povedal mi, že je veľmi smädný a sám nechce ísť do reštaurácie. Akosi ma uprosil a šiel som s ním. Objednal mi pivo a pre seba nejakú tekutinu. Povedal mi, že tu v Pardubiciach má vo väznici pre nejaké výtržnosti brata. Rozprával mi svoje zážitky z rehoľného života. Medzi rečou ma pozval na návštevu do Prahy. Tú návštevu som uskutočnil asi o dva týždne. V Prahe mi ukázal celý kláštor Milosrdných bratov a povedal, že ak sa rozhodnem pre povolanie, mám ho nasledovať.“ Tento osobný kontakt s rehoľníkom vniesol do života mladíka nové nasmerovanie – povolanie do zasväteného života v reholi Milosrdných bratov.

Život rehoľníka

Po návrate z vojenčiny do rodného Humenného nastali dni plné uvažovania a hľadania Božej vôle. Rozhodnutie padlo a 8. decembra 1936, kedy odišiel mladý Július zo svojho domova s kufrom najpotrebnejších vecí na stanicu. Osobným vlakom cestoval do Prostějova, kde začali preňho nové dni v reholi Milosrdných bratov. Na svoje začiatky si mladý kandidát Július spomínal takto: „Tesne pred Vianocami v roku 1936 ma prior zavolať do priorátu. Po rozhovore ma obliekol do habitu a opásal ma cingulom. Potom som už začal chodiť v habite do refektára (jedálne) medzi ostatných a na pracovisko do nemocnice. Tu v kláštore som trávil svoje prvé vianočné sviatky v rehoľnej komunite. Bolo tu asi 100 postelí s chorými. Na jednom oddelení ležali ťažko nevyliciteľní a tiež aj s infekčnými chorobami. Na druhom zas nemocní rôzneho veku a národností s rôznymi chorobami. Jedna izba na prízemí bola vyhradená pre tých, ktorí mali vši a svraby. Celý ústav bol zriadený len pre mužov. Tu som sa staral o všetkých chorých a slúžil im.“

Ďalšie formačné obdobie (postulát) absolvoval v Prahe a 14. augusta 1937 sa stal novicom. Dostal rehoľné meno fráter (brat) Michal. Počas noviciátu absolvoval aj ošetrovací kurz. 20. februára 1939 v Prahe zložil prvé rehoľné sľuby a stal sa riadnym členom rehole. Svoj

život zasvätil Bohu v duchu evanjeliových rád: chudoby, čistoty a poslušnosti a navyše aj starostlivosti o chorých a trpiacich ľudí.

Pokojná práca mladého rehoľníka bola narušená v septembri 1939. Vypukla 2. svetová vojna a bola vyhlásená mobilizácia. Brat Michal Griger spomína na túto udalosť: „... aj ja som išiel do Košíc. Moja skupina už odišla na front. Keď som sa ohlásil v Košiciach, dostal som potvrdenie, že môžem ísť domov, a kým ma nebudú volať, nemám sa nikde hlásiť. Odvtedy som mal s vojenčinou pokoj.“. Boh ho chcel mať pri chorých v nemocnici, a nie na bojisku, preto sa vrátil do Prahy, kde pracoval na internom oddelení ako ošetrovateľ. V júli 1940 predstavení rozhodli o preložení Michala Grigera do Spišského Podhradia. Nastali aj politické zmeny. Utvorila sa Slovenská viceprovincia na čele s viceprovinciálom pátrom Benediktom Bogárom. Českí bratia sa zo Slovenska odsťahovali do Čiech a slovenskí bratia z Čiech sa prisťahovali na Slovensko.

Dôležité rozhodnutie v živote Michala Grigera nastalo 8. marca 1942, keď zložil slávnostné, doživotné rehoľné sľuby v Bratislave, kde ho predstavení aj ponechali. Pracoval v nemocnici a v lekárni. Na starosti mal aj kostol. V júni 1946 bol menovaný za priora do Spišského Podhradia. So všetkou svojou schopnosťou zvelaďoval zverený kláštor. Dal uskutočniť generálnu opravu nemocnice, prestavať lekáreň a chudobinec v Levoči. V roku 1949 bola zrealizovaná oprava kostola, strechy, veže, malby, obloženia travertínom. Dal opraviť aj pozlátený oltár.

V Spišskom Podhradí v roku 1950 sa pripravovala oslava pri príležitosti 300. výročia príchodu Milosrdných bratov do tohto mestečka. Prior Michal Griger si na to rád zaspomínal, pretože sa uskutočnila za prítomnosti biskupa Jána Vojtašáka a asistencie mnohých kňazov v sprievode so Sv. Oltárnou a relikviami sv. Jána z Boha po celom meste. A bola jednou z posledných podujatí rehole Milosrdných bratov. Sprievod sprevádzala dychová hudba z Orzovian.

Postupným upevnením moci sa komunisti pustili do systematického ničenia katolíckej Cirkvi. Vyvrcholením boli akcie „K“ a „R“. Komunisti sa dôkladne na to pripravili. Vo februári 1950 dostali všetky kláštory doručené dotazníky, aby vyhotovili kompletný inventár všet-

kého hnutelného a nehnuteľného majetku v kláštore s podrobným popisom. K inventáru mali ešte pripojiť zoznam všetkých obyvateľov kláštora s podrobnými životopismi. Celá akcia „K“ likvidácie rehoľníkov bola rozdelená do dvoch častí: „K1“ a „K2“.

Prepad kláštora Milosrdných bratov bol naplánovaný do akcie „K1“ na 13.-14. apríla 1950. Na túto barbarskú noc si posledný spišsko-podhradský prior Michal J. Griger spomínal takto: „Niekoľko minút po polnoci obsadili členovia Zboru národnej bezpečnosti kláštor. Vylomili vchodové dvere a pretože mali dobre zmapovaný celý kláštor, nemocnicu a rehoľníkov, veľmi ľahko sa orientovali. Najprv zobudili pátra Sebastiána Luknára, konventného kňaza a jeho prinútili, aby ma zobudil. Na ich silné údery do dverí a vyhrážky som otvoril dvere. Do izby vrazili muži a namierili na mňa zbrane. Dostal som rozkaz, aby som sa rýchlo obliekol a so sebou zobral len hygienické potreby. Na moje otázky som dostal odpoveď, že sa čoskoro vrátim späť. Za sprievodu namierených zbraní som sa rýchlo obliekol do habitu a už ma viedli k autobusu. Kým som sa obliekal, niektorí príslušníci začali otvárať skrine a zásuvky písacieho stola. To isté sa udialo aj s ostatnými spolubratmi. Počas prepadu sa zobudili aj naši pacienti, ktorí s prekvapením a so zmätkom sledovali túto situáciu. Príslušníci ich vyzývali, aby zachovali pokoj a išli do svojich izieb. Celé to trvalo len niekoľko minút. Pred kláštorom stál autobus, v ktorom už boli bratia minoriti z Levoče. Len s najpotrebnejšími hygienickými potrebami sme nastúpili do autobusu. Cestou sme sa ešte zastavili v Spišskej Novej Vsi, kde nastúpili bratia jezuiti. Netušili sme, že sa do kláštora už viac nevrátíme.“

Barbarská noc, ktorá nemá obdobu v dejinách, odohrávala sa na Slovensku na 56 miestach. Na 1438 bezbranných rehoľníkov (zo 17 reholí), z ktorých bolo 394 kňazov a 1 066 ostatných členov (frátri, novici, rehoľní študenti teológie a iní), boli nasadené policajno-vojenská oddiely s 2800 ozbrojenými príslušníkmi a asi s 350 straníckymi a vládnyimi úradnými osobnosťami.

Prior Michal Griger spomína: „Mňa, ako priora, odviezli zvlášť od ostatných bratov najprv do Spišskej Novej Vsi, kde už boli pátri jezuiti aj pátri minoriti, každý separátne. Pri každom z nás stál milicista.

Naložili nás do uzavretého autobusu; bol celkom zatiienený, takže vonku nebolo nič vidieť. Kdesi v lese s nami zastavili a v ich sprievode sme mohli ísť na WC. V autobuse sme nemohli prehovoriť ani slovko. Pátrovi Zahulčíkovi prišlo zle, dali sa mu napiť trochu vody, a nijako to nebrali na vedomie a nevšimli si ho. Len stále s nami uháňali do neznáma. Priviezli nás do Pezinku, už do vydrancovaného Kapucínskeho kláštora, ktorý bol strážený. Bolo tam už mnoho predstavených všetkých reholí a tolko, že len sotva sme sa ubytovali. Pravda, len na slamníkoch a s jednou dekou. Ja som bol ubytovaný s pátrom provinciálom Jánom Srnom, jezuitom. Zo začiatku nám dávali na obed len chlieb, na raňajky chlieb a čiernu kávu a na večeru to isté. Ráno nás vyhánali na nástup, vyvolávali nás podľa mena a počítali nás. Niektorým sa podarilo utiecť, takže nás počítali aj niekoľkokrát. Niekedy napočítali viac, niekedy menej, milicisti boli tak nevzdelaní, že nás nevedeli spočítať. Žiadne modlitby, sv. omše sme nemali, bolo to prísne zakázané.“

Z ďalších jeho životných zastávok treba ešte spomenúť františkánske kláštory v Malackách a v Báci na Žitnom ostrove. Tam bolo viac gréckokatolíckych kňazov, cirkevných hodnostárov. Medzi nimi boli aj biskupi Gojdič a Hopko. V spojitosti s nimi si Michal Griger zaspomínal: „Jedného horúceho augustového dňa prišla kriminálna polícia a o. biskupa Gojdiča a o. biskupa Hopku so zaviazanými očami zaviezli na neznáme miesto a už nikdy sme ich nevideli. Nesmeli sa s nikým rozlúčiť.“

Báč nebol poslednou zastávkou pre priora Michala. Spomínal: „Odtiaľ ma šikanovali do Košíc, neskôr do Prešova i do Podolíncu a stále pod dozorom ŠtB. Vyšetrovali ma a dávali rôzne nesprávne otázky i nemravné, o ktorých som nikdy nepočul, ani nevedel. Všetelijako sa mi vyhrážali, no ja som im väčšinou na nič neodpovedal, a keď, tak len málo. V jeseni ma previezli do Malaciek do františkánskeho kláštora, vraj na preškolenie. Tu mi na podpis núkali vystúpenie z kláštora, dobré zamestnanie a rôzne výhody, keď vystúpim z rehole. Počas tej doby v kláštore som prežil najsmutnejšie Vianoce v mojom živote. To preškolenie nemalo pre nich úspech, tak ma preložili do Sv. Beňadi-

ka do saleziánskeho kláštora. Tu som vykonával rôzne poľnohospodárske práce. Nakoľko bolo jarné obdobie, kopal som vinohrad, sadil mladú révu, rúbal drevo, štiepal koly do vinice. Piekli sme aj chlieb pre miestnych obyvateľov a hlavným pekárom bol brat Staňo, salezián. Saleziáni tam mali aj kaplnku. Chodili sme sa modliť a svätú omšu nám slúžil o. františkán. Nepravidelne, lebo to mal zakázané. Po Veľkonočných sviatkoch ma previezli do Oseka. Je tam krásny kostol, veľký kláštor, priestrané záhrady cisterciánov. Tu bolo mnoho rehoľníkov z celej ČSR, kňazov, laických bratov. Tento sústreďovací kláštor bol prísne strážený esembákmi. Bolo tam mnoho gréckokatolíckych kňazov a bratov. Kňazi v uzavretom kláštore slúžili sv. omše. Budiček sme mali v skorých ranných hodinách, nakoľko na 6.00 hodinu sme už museli byť na pracovisku v továrni Duchcové sklárne. Vozili nás v nákladných autách pod dozorom ŠtB. Tam i naspäť. Dostávali sme iba skromnú stravu a ubytovanie. Pracoval som pri peci, kde tieklo horúce tabuľové sklo veľké 4 x 5 m. A to sa muselo stále horúce odoberať z pece. Keď sme nestačili sklo odobrať, spadlo, rozbilo sa na kusy. Prišiel hneď majster a bolo zle nedobre. Na druhom pracovisku som balil veľké tabuľové sklá do drevených debien. To bola tiež nebezpečná práca. Potom v „bednári“ sme robili rôzne debny na balenie skla, ktoré išlo na vývoz do zahraničia.“

13. augusta 1951 mnohých rehoľných bratov v troch plných autobusoch previezli „esembáci“ z Bečna na Klíčavu, kde podnik Ingstav Praha staval priehradu. Okrem frátra Michala Grigera tam boli aj ďalší jeho rehoľní spolubratia. Na život v pracovnom tábore si fráter Michal zaspomínal: „Každé ráno chodil závodný lekár od 8.00 hod. a bol tam až do 22.00 hod. Večer bola nočná služba, na ktorú chodila civilná sestra. Tu bolo najprimitívnejšie ubytovanie. Ubytovne boli len drevené baráky s poschodovými posteľami, slamníkmi a jednou dekou na prikrytie. WC a vodovod boli vonku. Tam boli ubytovaní len rehoľníci. Cirkevný zmocnenec menom Stoček, tajný esembák, bol s nami bez prestania a mal pri sebe 4–5 esembákov, ktorí boli oblečení v civile. Boli nám stále za päťami. Na pracovisku sa veľmi neukazovali, nakoľko civilní robotníci im nadávali, že strážia nevin-

ných ľudí. Každé ráno o 5. hodine nás budili. Na obed sme chodili s civilnými robotníkmi do závodnej kuchyne. Spolu nás bolo okolo 300 – 400. Vtedy bol lístkový systém, museli sme mať lístky na stravu, a to len obedy od pondelka do piatku. V sobotu a nedeľu kuchyňa nebola v prevádzke, takže každý z nás bol odkázaný sám na seba a svoju vlastnú päšť. Spolu s frátrom Martinianom sme sa delili, ako sme len mohli. Chodili sme na jedno pracovisko – do lomu, na betónku, na cesty. V lome bola najťažšia práca, museli sme naložiť určený počet vagónov, ináč nás nepustili z pracoviska.“

Ani na tomto mieste fráter Michal nezostal dlho, pretože „v jeseni roku 1952 prišli nejakí esembáci z Prahy a všetkých rehoľníkov zvolali do závodnej jedálne, vraj na prednášku. Nebola to prednáška ale presvedčanie, že môžeme kedykoľvek odísť, ak podpíšeme, že vystupujeme z reholí, že sa vôbec nebudeme stretávať s našimi predstavými, so spolubratmi atď. Medzitým začali útočiť aj na Sv. Otca, všelijaké nepekne a nemravné veci o ňom hovoriť. Asi po hodinovej prednáške vyhlásili diskusiu. V diskusii som vystúpil aj ja a povedal som: „Nie je pekné od vás, že v našich kruhoch urážate Sv. Otca. Nepatrí sa to na vzdelaného inteligenta.“ Na druhý deň okolo večera prišlo veľké vozidlo a všetkých nás, ktorí sme vystúpili v diskusii, odviezlo do Broumova.“

V Broumове bolo veľké opátstvo benediktínov, kde umiestnili vyše 400 sestričiek rôznych reholí z celého Česka. Zo spomienok frát-ra Michala sa dozvedáme: „My, rehoľníci, sme tu boli prísne trestaní, mimo kláštora sme nesmeli ísť. Upratovali sme po dvore, rúbali drevo, štiepky, nosili uhlie do kuchyne a po poschodiach. Strávil som tu celú zimu. Potom ma odviezli na dva týždne do Českej Kamenice. Chodili sme kopať cesty s frátrom Martinianom.“

Vyslobodenie z pracovných táborov prišlo pre frát-ra Michala v novembri 1954, keď jemu a ďalším spolubratom oznámili z cirkevného úradu z Prahy, že kto chce, môže si nájsť akékoľvek zamestnanie alebo môže zostať naďalej pracovať v podniku Ingstav. Fráter Michal sa po spoločnej porade s frátrom Jozefom a frátrom Cocordiusom dohodli, že sa vrátia znova do zdravotníctva. Prijali ich pracovať do

Ošetrovacieho ústavu v Holíči. Po dvoch rokoch boli brat Corcodius a brat Michal preložený do štátnej nemocnice v Bratislave, ktorá kedysi patrila práve reholi Milosrdných bratov. Boli tam len ležiaci pacienti, skoro všetci už nevyliciteľne chorí. Na pôsobenie v Bratislave si brat Michal zaspomínal: „Boli tu Križové sestry, ktoré nás s veľkou láskou a úctou prijali za spolupracovníkov. Boli veľmi rady, že sme prišli. Išli nám všemožne a so všetkým v ústrety. Bola tu aj kaplnka. Denne sme miništrovali. Občas sme mali nočné služby. Ranné služby sme začínali o 7.00 hod.. Každý deň sme mali litánie a požehnanie. Cítil som sa tu veľmi dobre a rovnako aj moji spolubratia, lebo tu sme už neboli pod nijakým dozorom. Vo voľnom čase, ktorý sme mali iba zriedkavo, sme sa mohli kdekoľvek pohybovať. Sem – tam prišiel tajný a dozvedal sa, kto nás navštevuje a kde chodíme.“

V roku 1957 si fráter Michal diaľkovo doplnil zdravotnú kvalifikáciu. Chodieval dvakrát týždenne do skalickej nemocnice na prednášky s rehoľnými sestrami. V bratislavskej nemocnici ošetroval chorých ľudí až do roku 1959. Ešte v tom istom roku nastúpil pracovať do svojho rodného mesta, Humenného. Tu pracoval v nemocnici na internom oddelení, potom na oddelení TBC. Neskôr ho preložili pracovať na Podskalku do liečebne TBC. Znova si doplnil zdravotné vzdelanie rehabilitačnou kvalifikáciou a pracoval ako vedúci rehabilitačného pracoviska. Do dôchodku odišiel 1. októbra 1976.

Na zaslúženom odpočinku

Napriek neľahkému životu, Michal Griger na dôchodku nepomýšľal na oddych. Vedel pracovať ticho, a pritom veľmi húževnato. Každý jeho deň bol naplnený modlitbou, sv. omšou a prácou pri domčeku. Mal rád ľudí a pre jeho dobrotu, ktorá z neho vyžarovala, ho mnohí navštevovali a chceli s ním stráviť nejakú tú chvíľu. Bol veľmi milým, spoločenským a srdečným človekom s vreľým vzťahom k svojmu rodnému mestu a k jeho kultúrnym pamiatkam. Zaslúžil sa o záchranu mnohých sakrálnych pamiatok vo farskom kostole Všetkých svätých, predovšetkým reštaurovaním sôch a obrazov. Nakoniec pripravil in-

ventár sakrálnych predmetov farského kostola s krátkym popisom. Je treba spomenúť aj kompletne reštaurovanie kaplniek v Humennom, na Ulici osloboditeľov a na Ulici na Podskalku a tiež na Kalvárii. V nemalej miere treba spomenúť jeho zásluhy pri zachovaní a tradovaní náboženských dejín nášho mesta.

Pán Boh doprial frátrovi Michalovi pekné a požehnané roky na dôchodku. Dožil sa aj spoločenskej zmeny na Slovensku a slobody Cirkvi. Rehoľa Milosrdných bratov po Nežnej revolúcii opäť obnovila svoje pôsobenie v Bratislave. Fráter Michal dostal povolenie od provinciála rehole, že svoj záver života môže dokončiť v kruhu svojich blízkych, ktorí sa o neho s láskou starali.

Fráter Michal Július Griger OH zomrel zaopatrený sviatosťami v Humennom 24. augusta 1999 vo veku 87 rokov a 60 rokov rehoľného života. Je pochovaný na humenskom cintoríne. Pre svedectvo jeho života mu patrí čestné miesto medzi osobnosťami Humenného.

Curriculum vitae Michala Júliusa Grigera OH

- narodený 19. apríla 1912 v Humennom
- základná škola 1918 – 1923 v Humennom
- meštianska škola 1923 – 1926 v Humennom
- výučba stolárskeho remesla 1926 – 1931 v Humennom
- stolársky pomocník 1931 – 1934 v Humennom
- vojenská základná služba 1934 – 1936 - Košice a Pardubice
- kandidatúra a postulát u Milosrdných bratov 1936 – 1937
Prostějov a Praha
- noviciát 1937 – 1939 - Praha
- dočasné rehoľné sľuby – 20. február 1939 - Praha

- pôsobenie: 1939 - Praha
- pôsobenie: 1940 - Spišské Podhradie
- pôsobenie: 1941 - Skalica
- večné sľuby – 8. marec 1942
- pôsobenie 1942 - Bratislava
- pôsobenie 1946 – 1950 - prior Spišské Podhradie
- barbarská noc – 13.-14. apríl 1950
- pracovné tábory 1950 – 1954: Pezinok, Malacký, Báč,
Sv. Beňadik, Osek, Zbečno na Klíčave
a Broumov
- ošetrovateľ v nemocnici 1954 – 1976: Holíč, Bratislava a Humenné
- odchod do dôchodku: 1. októbra 1976.
- smrť: 24. august 1999 v Humennom.

Štefan Lenčíš

Štefan PETRUŠOVSKÝ (1919 – 1945)

„Štefan bol sirota, preto žil u nás. Bol mi ako brat. Naše mamy boli sestry,“ spomína na bratranca Štefana jeho sesternica 81-ročná pani Mária. V osudné leto roku 1944 mala trinásť.

„Celú našu rodinu odvliekli. V Humennom som zostala len ja s mamou. Keď prišiel Štefan so svojím ruským spolupartizánom Ivanom z partizánskej skupiny Pugačov z hôr Vihorlatu po zbrane, peniaze a proviant, ukryli sa na noc u nás na pôjde. Udali ho. Žandári prišli naisto. Všetko v dome rozhádzali, potom odišli. Neskôr sa vrátili a domáhali sa kľúča od pôjdu. Mama ho hodila do komínovej rúry od sporáka. Nenašli ho. Povolali posily a veľké ťažké dvere zložili. Štefan a Ivan sa ukrývali v dome. Prvé sme na pôjd museli vyjsť my s mamou, na hlavy nám mierili pištoľou. Ivan už zažil zajatie a mučenie, podarilo sa mu ujsť z transportu do koncentračného tábora. Vedel, čo ho čaká, preto sa zastrelil. Keď žandári začuli výstrel, rozpútalo sa peklo. Celá ulica Staré kasárne bola na nohách. Všetkých vyhnali z domov. Utekala som k jednej tete, ktorá pre partizánov piekla chlieb. Domov som sa už nedostala. Videla som, ako mamu veľmi zbili. Z úderov do hlavy

jej po zvyšok života hučalo v ušiach. Štefan išiel bosý, čižmy si niesol v rukách. Odviedli ich. Vtedy som Štefana videla naposledy,“ hovorí pani Mária s dojatím.

Keď zostala sama, ujala sa jej suseda. Mamu i bratranca odviezli do Prešova. „Tam bola povestná mučiareň. Po dvoch či troch týždňoch mi ženy z ulice povedali, že mama zomrela. Jeden Humenčan však náhodou zazrel vo vlaku v Prešove mamu i Štefana, keď ich spolu s ostatnými prevážali do väznice v Ilave. Prišiel mi to oznámiť. Štefana a môjho brata Laciho odviezli do Bratislavy. Brat nechcel neskôr o neľudskom mučení vo väzení rozprávať. Balili ich do mokrej deky a kopali do nich ako do futbalovej lopty, bili ich. Otec mi hovoril, že keď ho raz viedli na výsluch, na chodbe sa míňal so synom, ktorého z výsluchu odnášali. Bol taký doriadený, že ho otec nespoznal, len Laci sa mu prihovril: „Apka,“ povedal.

Vo februári 1945 transportovali Štefana i brata Laciho do koncentračného tábora Mauthausen. Pri Melku neďaleko Viedne ich zastihol nálet. Transport zastal, Nemci sa ukryli, väzni museli ostať v autách.

Brat neskôr rozprával o masakre. Nevedel, kto je živý a kto mŕtvý, všade naokolo lietali kusy roztrhaných ľudských tiel. Štefana zasiahlo do brucha. Silno krvácal. Skonal bratovi Lacimu v náručí. Jeho posledné slová boli: „Postaraj sa o moju dcéru Danu.“

Brat Laci prežil a po vojne sa vrátil. Vrátili sa aj otec a mama. Štefanovo meno je na pamätníku v Slávičom údolí v Bratislave. Kde presne sú pochované telá, nikto s istotou nevie.“

Štefan Petrušovský za Slovenského štátu pracoval ako krajčírsky pomocník. Počas 2. sv. vojny bol ilegálnym pracovníkom KSS, spojkou medzi ilegálnym vedením KSS v Humennom a partizánskou skupinou Pugačov. Doručoval zbrane, muníciu, potraviny a šatstvo. 9. 6. 1944 ho gestapo zatklo, prešiel viacerými väznicami a od 14. 7. 1944 ho s ostatnými politickými väzňami držali v Bratislave. Odtiaľto boli transportovaní do koncentračného tábora v Mauthausene.

Pri transporte počas náletu zahynul 19. 2. 1945.

Nenápadná ulička pod humenským cintorínom nesie meno Štefana Petrušovského.

prevzaté z príspevku Jany Otriovej v denníku Humenský korzár, 14. 9. 2013

Mária JURUŠOVÁ rodená Jakubová, (1927)

V tím dome, dze som še narodzila, na Harčarskej ulíci, napredku žila rodzina Grigerovich. Za domom bula pristavba pre 4 rodzini. Bivali tam 2 židovske rodzini a 2 krescanske. Na ulíci žili najme gazdove roľníci, ale aj remeseľníci.

Bival tam aj farar Martak a notar Gojdič. A kratku dobu tam buli aj sestrički.

Oproci Harčarskej ulíci bula ulíca Kovačska. Tam dakedi bul aj stari špital. A ličili tam až dovtedi, kedi postavili novi a vekší.

Blisko staroho špitala bula grecko-katolícka fara. A komornikom na nej bul Alexius Toronský. Buli tam aj dvojo kaplaňi: na Andreja Zimu še pametam jak dzecko. A kec ho preložili do Prešova, ta prišol Mikuláš Keresztény. Naňho še najvecej pametam. Bul mocno dobri a mi, dzeci sme ho maľi radzi. Bars še nam venoval. Chodzil z nami na viľeti, hraľi me divadlo, učili še špivac pesnički.

Naproci špitalu bul sklęp. Volali me ho Sklęp u Müllera. Kadzeco še u ním predavalo, od potravín až po naftu. Müller tam bival zo svoju rodzinu, ale ľem do času, kedi prišlo gestapo a odvľekli ich tam, skadzi še už nevracili. Bulo nam za nima smutno. Bul to dobri sklępár. Mal sucit i porozumeňe s chudobnima. Predal aj na burg. A nam, dzecom, aj za vajičko odlamal falad čukoladki.

Za tím sklępom buli ešte 3 domi. U peršim bivala rodzina Nabelkovich a Mižova. U druhim rodzina Šejmerovich. Od nich še nošila kóšerna strava do špitalu chorim židovskoho naboženstva. U sobotu me chodzili zapalovac tam oheň do šparhetu. O kus daľej na kopcu, bula karčma, co mala aj kolkareň. Na druhim boku ulíci bul sklęp

Moravčíkov. Naproci nómu vedla uzka ulička na fotbalovo ihrisko. Humenčaňe tam často hrali fotbal. Na ihrisku bul aj tenisový kurt. Na ňim hrali dzivčata z takej paňskej rodzini. Mi, meňše a chudobnejše dzeci, chodzili me jim zbirac loptički. A zato me od nich dostali dajake filerečki. A za tote filerečki me behali kupovac sebe cukerlički do Moravčíkovho sklepu.

Na ulici Kovaľskej, či Kochanovskej bul Rajzmanov mlin. Veľo še tam mľelo. I mi tam chodzili pšenicu zomlec, aj kec me nemáli poľo. Muj apko bul vyučeni řesar. Chodzil po valaloch robic na domoch štrechi. Robil aj na kosceľe turňe. Mesto peňezi dostal zarno, ta me mali co mlec. Kec mlinar Rajzman ochorel a dumal, že už skoro umre, ta še oženil zo svoju služku Pavlinku. Rajzman umrel a zanedluho umrela aj Pavlinka. Ešče pred šmercu darovala mlin svojej rodziňe Burdovim. Mlin bula veľka picha Humenčanov.

Na tej isteľ ulici bulo kino, dze me radzi chodzili. Ale ľem mi z varoša. U kiňe, kec nepremietali, ta še tam hralo divadlo. Chodzili herci až z Prešova. Ale aj Humenčaňe hrali divadlo. Mariánky, ženy zos Marianskeľ kongregácii, zahráli divadlo zo života lurdskej Panny Márii. Hlavnú úlohu hrala Lukáčová Marienka. Režiséroľ bul organista - učiteľ Chovanec. Šumne bulo i divadlo Matka. Hlavnu postavu zahrala Gaľová Mária. Šteľka Hermanská znala šumné špivac Ave Maria. Žaľ, bars mlada umrela.

Aj ja bavila divadlo. Hlavnu postavu u Rybárky z pobrežia. Režiroval Mušinka.

Pri kiňe bula karčma. Volali me ju Karčma u Mandľa. Patril gu ňej aj veľki dvur. Kec bul u Humennim jarmark, ta gazdove - povozníci z okolitich valalov, na ten dvur zavezli svojo vozi i z koňami a pešo išli na jarmark. No predtim ešče zašli do karčmi še najesc. Mandľaňa karčmarka z radoscu jich privitala a z kočeňinku i palenočku obslužila.

Na druheľ strane cez dvur, naproci Mandľovej karčmi, bula Herškovičova kavjareň. Tam še chodzili Humenčaňe zabavac i tancovac. Do kavjarňi še dalo isc aj rovno z kina po takeľ dluheľ chodbe.

Ňedaleko kina bival dočtor Blum. Bul mocno dobri a mudri. Mal

veľki súcit z chudobnima ľuďzami. Višetril jich a líčil aj zadarmo.

Povišo ňoho žil Miler, co šil chlopske kalapi. O kus ďalej bul (i je) kaľvinski koscel. Za koscelom bula Pruňova drevovýroba. Hobľovinu a pilovinu vivažali na kopec gu Laborcu. Jak dzeci me še išli do Laborca kupac a šati me položili na totu kopu s pilovinami. Raz še stalo, že dachto pilovinu zapalil. A mi, dzeci, to zbačili, až kec bulo ňeskoro. Šati nam zhoreli do tla. Domu me išli ľem u mokrich gačkoch, u ktorich me še kupali. Medzi tima dzecmi bula mi aj ja a Maňka Marcincáková.

Na tej ulici od varoša kus ďalej, bivala rodzina Ďuraškových. Mali karčmu i mesareň. Na druhej strane buli sklepi. Tam še predaval textilovi tovar a galanterka. Sklep še volal Luba. Za ňim bul sklep zos železnim tovarom a patril Jakubovičovým. Naproci Ďuraškovej karčme bul ešče jeden sklep s potravinami a patril Šejmerovi. O kus ďalej bula virobňa, dze še pekli medovníki, ktore predavali po odpustoch. Pekli jich Virostokovi.

Nedaleko bula aj badogarska virobňa. U nej robili Breinerovci, otec zos sinom až do času, kec jim gardisci robotu prerušili.

Často sebe rozpominam, jak me še jak dzeci bavili, jak me še nahaňali po tej zablacenej a zaprašenej ulici. Asfaltova jarďa bula ľem pri starim špitalu. Bula dosc široka, na nej me s krejdu křešlili školku na skakaňe. Metali me do nej serenče (sklenčiny). Všeľijake zabaviska me sebe vidumali. Ale najradšej me še bavili „na rantovku“, (na šarkaňa). Polapali me še za ruki do dluhoho lanca a behali me po tich zablacenich ulicoch. Z toho nahaňaña me buli zablacene od hlavi po peti. Velku radosc me mali, kec po draže išol vuz a mal na koncu dlhši dišeľ. A na ten dišeľ me naskakovali, žebi me še dakus povožili. Dostali me zato od furmana z bičom porjadni viprask. No mi nato nič nedzbalí. Ľem me ďalej na dišeľ naskakovali. Bavili me še aj na krucane koleša. Polapali me še za ruki a urobili veľki kruh. Točili me še dookola, až dokedi me nepopadali na zem.

Kec me še dosc povikrucali, ta me še bavili z popkami. Na sklepске šumne popki, co oči otvirali, me peňezi ňemali. Same me sebe porobili popočki z drevkoch a rendočkoch. Všeľijake šumne rendočki

me dostávali od krajčírki Chajki Zigelmannovej. Bivala u tim dvore, co i mi, ale ľem dovtedi, kim ju a jej krasne malé dzecočko gestapo nezobralo...

Dostala mi aj šumnu popku z porcelanu od kišasoňki, ceri evanjelickoho farara. Bulo to ale bars smutne.

Muj šidzemtižňovi braček Bejlačko umrel. Bala som še, že ho odnešu na cinter a zakopu do žemi. Kec ničto ňebul v chiži, ta som pristavila gu trunočki mali šamerlíček (stolček). Stanula mi naňho, žebi mi došahla ku bracikoj a začala mi mu otvirac očka. Volala mi na ňoho: „Bejlačku, staň, otvor očka, bo ce do žemi zakopu!“ Mocno mi za ňim plakala. Žebi som še ukludňila, ta mi kišasoňka totu popočku kupila. Mocno rada me mala.

To bula moja perša babika. Dumali, že mi nahradzi bracika. No na ňoho nigda nezapomňem, dokedi ľem žic budzem.

Kec mi bula o kus starša, ta prišli do modi šumne papučki. Volali še kristuški. Chudobňejše dzivčata ňemohli sebe jich kupovac, ta me še zabavili na šustroch. Zo starich papučoch me odrezali potarhane verški. Zos bavlny abo z hrubšich cvernoch me nahačkovaľi úzke pasiki. Na podošvu - talpu - me tote pasiki krížom-krážom popribíjali. Nám še pačili, ta me jich aj obuvali a nošili.

Bula som ešče bars mlada, kec nas poscihla 2. švetova vojna. Po ňej še už začalo inač žic.

V mojim mladšim veku bulo u Humennim veľo chudobnich a bidnich ľudzi. Medzi ňich patrila aj Jančo z Nižneho konca, co bival za Laborcom. Bul chorľavi, nohi mal pokrivené, boľave, aj reč mal chibnu. Češko še mu chodzilo, ale každoho umartoho na cinter viprovadzal a še za ňoho modľil. Kec prišol do varoša, ta običajňe sídal na kamenňu garadiču (kamenný schodík) pred Holubovým mesarstvom. Raz popri ňim išol pan kaplan Bečaver. A kec uvidzel, jak še Jančo od žimi treše, ta scahnul z noh fusakľe (ponožky) a dal jich Jančoj, žebi mu bulo choľem kus cepľejši. Sam išol na faru bosí. Od tej udalosci mu bul pan kaplan často na pomoci. Ale ňe ľem Jančoj pomahal, ale aj druhim chudobnim pomahal z toho mála co sam pre sebe mal. Cigáni nešmeli chodzic do varoša, ta pan kaplan chodzil za ňima. Pomahal jim, jak

Íem mohol. Kerscil jich, sobašil, choval. A vec ochorel a umrel na týfus. Pan ho gu sebe povolal. Ja ho trimem za svatoho.

Pamätam še ešče na jednoho bidneho žobračika Miža. Bul chromi a mal aj paducnicu. Raz v nedzeľu poobedze som bula s kamaratkami na varošu. Zbačila mi, jak pres ulicu išol Mižo. Tota joho choroba šmarila ho na žem. Začalo z nim nabijac a pena mu zos ustoch cekla. Priskočila mi gu ňomu, začala mu pomahac, trimala mi mu hlavu, žebi z ňu tak nenabijal. Volala mi, žebi mi dachto prišol pomohncuc, ale neprišol nikto. Bizovné še baľi, že še zbabru, Íem še pripatrali, jak na dajake divadlo.

Machničova rodzina mala z Mižom pochopeŇe. Tri razi do tížna chodzil gu ňim na obid. Pomahaľi mu, jak Íem mohľi. Buli to mocno dobre ľudze.

Pametaťam še na jednu udalosc, kec jarok na varošu nebul ešče prikriti. Začula mi, jak u jarku dachto plakal. Íšla mi še tam popatrec a uvidzela mi tam jednoho dzedka, jak patri do vodi a vibira z ňej červene rozmoknute cukerľiki. Hutorel dajak po rusiŇski a soz plačom:“ Ditočki moji, što ja vam teperka dam, kec pridu domiv z varoša?“ Íšol do jarku umic sebe ruki a kec še zohnul, ta mu z kešeŇi vipadľi tote cukerľiki.

A kedže nárečím už rozprávam zriedkavejšie, pripájam niekoľko spomienok v slovenčine:

Moje detstvo, aj keď nás bolo viacej detí a patrii sme k tým chudobným, bolo bohaté na mnoho krásnych zážitkov.

Moja mamička pochádzala z chudobného dedinského prostredia, no na tie pomery bola veľmi inteligentná, Od malička nás učila (a to sme ešte ani rozprávať poriadne nevedeli) modľiť sa po gréckokatolícky i rímskokatolícky. Keď v susedstve zomrela kamarátka Grigerová Anička (deň po svojej smrti mala nastúpiť do prvej triedy) na zápal pľúc, mamička sa s nami modľila. Mali sme takú „kasňu“ a na nej bola socha Panny Márie a socha Ježišovho srdca. Tam sme si kľakli a modľili sa Otčenáš a Zdravas (Vtedy to bolo Otčenáš a Bohorodice - po gréckokatolícky) a mamička povedala: „Teraz sa budeme modľiť rím-

skokatolícky za Aničku (bola rímskokatolíčka). Ona je už anjeliček a bude nás počuť.“

Rada by som sa ešte niekoľkými slovami vrátila k pánovi kaplánovi Kereszténymu, ktorý mal na nás, deti, zásadný vplyv. Bol to človek s veľmi dobrým srdcom, ku každému pozorný a mal veľmi rád deti. Učil nás spievať, často s nami chodil na výlety, hrával divadlo. Jeho veľkou záľubou bolo fotografovanie. Rád a veľa nás fotografoval. Jeho koníčkom boli aj rybačky a my sme ho na nich často sprevádzali. Najčastejšie sme chodili k miestu, kde je Lackovská lávka. Po dobrých úlovkoch pripravil pre nás živánsku. Pomáhal nám, chudobným, ako sa len dalo.

Moju osobnú skúsenosť poznamenala aj táto udalosť. Vedel, že nás detí je veľa a žije sa ťažko.

Mala som asi 11 rokov. Práve som doma umývala podlahu, kľáčala, kolená zamazané, keď vošiel pán kaplán, „Marčo, a ty vieš také práce robiť? Ty si ale šikovná dievča!“ Vtedy si asi na niečo spomenul a povedal mojej mamke: „Prišiel som za vašou dcérou Margitkou, či by nebola taká dobrá a nebola ochotná mi ráno prinášať jedlo? (Pán kaplán, každé ráno veľmi skoro, odchádzal slúžiť liturgie. A keďže sme neďaleko cerkvi bývali a na Lipovej ulici bola vyvárovňa, tak sme mu mohli pomôcť). A mama: „Joj, Margitka nie, lebo ona robí v nemocnici a nestihla by!“ „A Marienka by nemohla? „ a ukázal na mňa. „Taká je šikovná, vidím, ako upratuje.“ A mama: „No, snáď by mohla...!“

Keď mi mama o tom povedala, súhlasila som a potešila, lebo mi prisľúbili, že za tú prácu dostanem 20 korún. Aj to bol spôsob, ako nenápadne nám pán kaplán chcel pomôcť. Poznali ho aj v Sopkovciach, pretože tam každú nedeľu chodil slúžiť liturgiu. Vtedy neboli autá. Chodilo sa zvyčajne na voze s koňom a sčasti aj pešo. Keď prišla tuhá zima, pán kaplán vždy šiel, aj keď na voze bol prikrytý iba takým kobercom, aký bol i na koni.

Keď prišlo obdobie prenasledovania Židov, ujal sa niekoľkých rodín. Zachraňoval tak, že ich privádzal do svojho bytu. Pamätám si na rodinu Jakubkovičových a Rothových. Mala som ich dôveru a mohla som im tam nosiť nákupy. Trikrát som zazvonila, potom ticho a znovu

trikrát zvonenie - to bol náš signál.

Ťažké časy nastali, keď došlo k likvidácii gréckokatolíckej cirkvi. Pána kaplána Keresztényho zobrali na Okresný úrad, začali presvedčať, chytili za vlasy a tľkli mu hlavou o stôl. Neskôr ho poslali do Čiech. Choval tam ošípané. V rodine, v ktorej býval, nevedeli, že je to kňaz. Až keď na následky ochorenia zomrel, otvorili jeho kufrík a videli v ňom rôzne cirkevné predmety. Pochovaný je kdesi v spoločnom hrobe. Vždy som mala túžbu vybrať sa a vyhľadať miesto jeho posledného pôsobenia, no, nepodarilo sa!

A teraz, trochu na veselšiu nôtu a spomienka na oveľa, oveľa neskoršie obdobie:

Keď som už bola na dôchodku, zamestnala som sa v kine ako uvádzачka. V tom čase si Humenčania zakladali záhradky na briezokoch a trávili tam víkendy. Niektorí si zmysleli, že tie záhradky urobia aj na Podskalke nad cigánskou osadou. Bol ustanovený výbor, v ktorom pracoval aj vedúci kina Andrej Molčák. Výbor sa potreboval niekde schádzať. V suteréne kina bola veľká miestnosť, kde mal vedúci kanceláriu. Ja, ako uvádzачka, som sa zdržovala dole, a či som chcela alebo nie, vypočula som ich rozhovory, lebo dvere boli otvorené.

„Ako budeme stavať? Ako podelíme pozemky? vraveli jedni. A druhí: „No, ale Cigáni nám všetko poberú!“ „Nebuj še, spravime mi porjadok z níma, íem sebe spravime zahradki!,,

Spomínam si, že raz prišiel jeden a náš vedúci naňho: „Andrej, dze ši bul, íemožeme še ce dočekac...! Bo, paľe, dziri už vikopane na sorki, aľe sorki nedodane. Co teraz?“ „A, daj pokoj, Andrej! Dze mi bul? Kupoval mi „šalonki!“ „A co, ti maš doma miši?“ „Tam na zahradke teľo mišov! Taku šumnu marchev bi mi mal, aľe nepožarľi ju tote myši!“

To všetko som počula, všetko mi to zakotvilo v hlave a po čase, keď raz takto opäť schádzovali, prišla som k nim a hovorím: „Ja vám teraz dačo porozprávam, čo som si z vašich rečí zrymovala. Teraz vám tie rýmovačky poviem a vy sa v nich hľadajte !“

Na Podskalke u ľeše
čudne veci dzeju še.
Zahradkare jak včelički
obrobili kus žemički
Češko še im tam robilo,
ľebo mocno sucho bulo.
Voni na to nič nedzbaľi,
zo suchom še v zapas daľi.
Že zos potom poľivali,
koreniska vikopaľi.
Teľo, veľo ich tam bulo,
Laborec bi zahacilo.
Kolbasočku zakušili,
žebi z toho nepribraľi,
hnuj po družstve nahaňali.

Hej, panočku, co tu chcece,
šak vi u nas nerobice,
osopila še na nich jedna z toho družstva,
družstevníčka.
Hnojočku nam kus dajce
a urodu nam zachraňce!
Češki život miški maľi,
pasce na nich zakladali.
Beda, miši, beda vam,
že ja marchev malu mam.

Cigáni še bars čuduju,
co tu bili porabjaju,
s kolikami žem meraju,
jaj, šak oni zahradi zakladaju.
Sluchaj, ženo tu novinu,
nekupuj už želeňinu,
ani šlivki, ani hruški,

budu še mac dobre naše bruški.
Dobre ľudze, Humenčaňe,
maju sucit s Ciganami,
žebi me še dobre maľi,
zahradki tu porobiľi.
Mi im zato dzekujeme,
veľo zdravja vinčujeme.
veľo šili i elanu,
vipracovac češku hľinu.

A že mi jich sanujeme,
to mi gadžom dokažeme.
Urodu mi pozbirame,
do pivńicoch svojich pozvažame.
Ňedame še gadžom trapic
a urodu domu vlačic.
Za to dobre budu spac,
prazne bruchi bud mac.
Mi še toho ňebojime,
z polnim bruchom dobre špime.
Za peňeži ušetrene,
do kina poputujeme,
jahodami nakarmene
pachnuc mi im tam budzeme,
bo im furt šmerdzime,
že še radzi nemijeme.
Aľe mi še ňehnevame, to im gadžom dokažeme.
V žime kradnuc nepujdzeme,
šak do jari vitrimeme.

A oni len počúvali a počúvali. „No a dze sce toto tak nahrali?“
„No, ta stadzi, z vašich rečoch. Ta še poznavajce!“

Mečislav Olejáš (1928)

Ja som tedi robil tu na majire za kaštiľom. Teraz su tam požarníci. Idzem z domu a vidzim spustu ľudzi kolo toho. Štefanik mal okapčane lano kolo karku a jeden zos Hažina ho cahal. Volal še Kaľnický a bul zamestnani na STSke. Mal prikaz, ta mušel sluchac. No, zahral taku fintu, že joho traktor še začal šmikac a nemuh scahnuc sochu. Ta ho vihnaľi a mušel prisc s traktorom druhi. A zaš, okapčali, starhľi. Najperv hlavu odtarhľi a vec aj trup. No ten še tam rozbil na marne falatki. Neznam, kdo dal prikaz na toto. Aňi nehcem kolo toho hutorec, bo ešče tu ostali dzeci. Ta mena nebudzem spominac. Bulo to tak, že me nemohli nadavac, že to Rusnaci urobili. To ne, bo to naše ľudze urobili. Odtarhľi mu hlavu a vec ho scahľi. To bula paradna mohyla. Vizbirali še na nu ľudze a potim še šicko porozbijalo. Ďuro Vešelaj še budoval, ta jak odpad toto porozbijane sebe vzal.

Pamätam, že trup zostal dakdze tam, dze bival dakedi Genzi a teraz tam biva Miša Vysočanskoho sin. Bulo bi treba popatrec, ci tam ešče neje. Bo hlava pošla do Laborca a bula vivežena zo smecom. Bodnár tam chodzil na šterk. Raz nabíral šterk a vicahnul naraz hlavu. Vec ju mal par roki u sebe. Hutorel som mu, naj ju níkdze nedava, naj ju dobre odloži. A až kec še šicko premlelo, dal ju na Meski urad, dze ležela na pujdze.

Sochu sv. Jana Nepomuckoho nemali v laske. Ja pametam, že je už na trecim mesce. Bul tam, dze teraz je Štefanikova hlava, potom bul Kudlovski jarok otvoreni, ta sochu presunuli oproci Firdy. No a terci raz je na tim mesce co aj teraz.. Valaškovčane ju chceli vžac, ale nešmeli.

Teraz čujem, že chcú zrucic Toronskoho tabuľu. Ta to nedovoľme! Bo Toronský bars veľo pre Humenné zrobit. Pametam še, bul mi taki mali chlapec. Nemali me še bars dobre. Robotnici a aňi otec nemali robotu. Mal mi kresneho Gojdiča, un pre mesto robil chodňiki - asfalti. Mi jak dzeci me furt pribehľi gu nim a furt me daco dostali. Bivali me pod Kalvariju a do našoho kresneho še schadzali ľudze Golgovský - un bul načelnik, Tomečko jeden i druhi, Račko a tiž stolare. Debato-

valí o šickim. Či to dobre, že Čechov stadzi vihnaí? Bulí rozne nazori, jedni, že dobre, bo níit roboti a kec pridze Slovenský štát, ta budze i chléba i roboti. No nébula to pravda.

Roznašali me plagati. Tu, pri parku bula jedna reštauracija, dze buli naukladane stoli, tak jeden za druhim. Cale ONV a MNV chodzilo do tej reštauraciji, uradníci, jak še povi, panove. No a mi po tich stoloch ukladali plagati. Chopíli mojoho brata. Ta co s nim – „Do polepšovni!“ Ale polepšovnia u Humennim nébula. Ta do Košic. A brat hutori: „Pujdzem, kec pujdzeš aj ti zo mnu. Tak prišlo, že kec nas polapali, chceli nas dac do Košic. Ale doktor Toronský, tedi bul preceda Meskoho uradu, še nas zastal. „Nedavajce ich níkdze, bo kec ich dame do Košic, ta jich níгда nébudzeme vidzec. Zabiju ich tam!“

Potom prišol Slovenský štát, Maďare zavreli hranice. Kec me išli vlakom, ta oblaki museli buc zacahnute, bo ináč stali zos zbraňami a štrilali.

Maí me už dosc na rovašu a bulo bi lepší, kebi me še zoz Humennoho na čas stracili. Oíejnikova mama bula v Kanadze a še tam zahutorela z jednim zos Chlumca, či bi i nas névžal. A un povedzel: „Ta dobre, ja chlapcov vežmem stadzi het, abi nébuli níkomu na očoch.“. Staršoho brata dali do Chlumca, do Hirjaka a ja som išol do Ptičoho do Majerníka. Tam mi bul jak doma. Majerník dakedi študoval za farara. Mal jednoho brata, takoho choromiseľneho. A zostal mu stari ocec. Dva dzivky šestri išli do Ameriky, treca zostala tu. Potom še oženil, zostal u rodičov .

Mal mi das šesnac roki. Prišla fronta, bula vojna. Brat mal ošemnasc roki, mušel narukovac. Mné bars néchceli vžac, ale chcel som buc z bratom. Brat išol na frontu cez Poľsko, dva dní skorej a mné dali do druhej várki. Prišli me pred kaštiľ, tam me aj nocovali. Rano prišol z Nižneho konca Pospíšil, ten, co pri Laborcu bival. Un dakedi bul esesák. A tedi moja mama od žalu umrela. Zostalo jedno dzivče - šestra, mladša odo mné. Ta ju vzali do Gojdičov. Ja som mal isc na front z kaštiľa, bul mi už pooblikani v maskáčoch. Aj automati me podostavali a už nas nakladali. Piťo Torma, co robil na železnici, povedzel: „Poc, bo mamka ci umrela.“. Ta me puščili domu. Ostal mi. Brata

raňili na Dukle. Mal prestreľenu ruku. Kec bul raňeni druhi raz, umar. Zostal som v Ptičim a kec som mal ošemnasc roki, pošol som na Čechi. Práve na uradze bula daka uradníčka a hutorela: „Jo, si nějakej mla-dej! Nemůžeme tě vzít, ještě nemáš osmnáct!“ A ja hutorim: „Mam!“ Uradníčka še popatrela lépsi do papiroch a povedzela: „Máš pravdu, právě dnes, si dospělej!“

Andrej BÁLINT (1922 – 2015)

Spomienky jednoduchého slovenského vojaka.

Medzi nami je už len veľmi málo žijúcich slovenských vojakov z obdobia 2. svetovej vojny, ktorí absolvovali v nemeckom područí celú anabázu Slovenskej rýchlej divízie /Schnelldivision/ cez Ukrajinu na Kaukaz a späť na Slovensko. A potom do Povstania. Chceme, aby sa zachovali spomienky na tie vojnové časy, ktoré prežili ako mladí chlapi a ktoré boli pre mnohých tie posledné.

Preto som sa rozhodol zachytiť neucelené spomienky svojho svokra Andreja Bálinta z Humenného.

Narodil sa v máji 1922 na Kudlovciach, ktoré ešte v tých časoch neboli súčasťou Humenného. Bola to samostatná dedina. Po základnej škole sa vyučil za tesára u majstra Handrika aj za zámočníka u majstra Babjaka. Neskôr pracoval v nemocnici /vtedy Krankasa/, kde robil kuriča v kotolni. Tu mal možnosť urobiť si vodičský preukaz, čo bola na tie časy veľmi zriedkavá odbornosť. Šoférov bol nedostatok a tak na vojnu do Banskej Bystrice narukoval už v máji 1942, o päť mesiacov skôr ako jeho rovesníci. Spomína na tvrdý výcvik pod vedením nemeckých inštruktorov: „Links um, rechts um, nieder, auf“ /vľavo, vpravo, k zemi, vztyk/, takto sme dostávali pravý nemecký dril. Za pochodu sa muselo vždy spievať. Pamätám sa, že v piatok sme mali na obed vždy makovník s čajom. Po takom obede nám veľmi do spevu nebolo. A zase ten nemecký frajter: „Nicht hu hu aber singen!“ /nie hu hu ale spievať/.

Po 4 mesačnom výcviku, v septembri 1942, bol v rámci Rýchlej divízie vyslaný na východný front.

Otec nechcel o svojich zážitkoch z frontu a z Povstania v minulosti hovoriť. Až v posledných rokoch stále častejšie spomínal na to všetko, čo v tých vojnových časoch prežil. Sú to veľmi silné spomienky.

Netvoria súvislý príbeh, nemajú ani presné dátové označenie. Sú to len útržky príbehov, ktoré sme si vypočuli pri spoločnom posedení pri káve, pri rodinných oslavách alebo len tak, na záhrade pod slnečníkom.

Otec, aká bola Vaša cesta na front? Na čo sa ešte po tej dlhej dobe pamätáte?

„Cesta bola dlhá. Išlo sa rôzne, na vlaku, po vlastnej osi a veľa vojakov aj pešo. Cestou na front sme sa stretávali s dedinčanmi.

Jedna chazjajka sa pýta: „Otkuda vy, molodci. Vy kakaja nacia?“
Odpovedáme: „My, Slováci, tetuška.“

Ona: „Vot takuju náciu ja neznaju.“

Odpovedáme: „Tetuška my Slaviani tak, kak vy.“

Ona: „A počemu vy vojevajete protiv ruskym, vojevajete protiv german-skym“.

Druhá hovorí: „Idite molodci ja sdelaju vam kotľetky“

Nevedeli sme, čo to sú kotľetky, ale išli sme sa k nej najesť. Boli to normálne faširky. Chutili výborne. Na fronte nebolo nikdy jedla do sýtosti.

Často sme sa pýtali dedinčanov, koľko kilometrov je do tej alebo onej dediny. Odpovedali vždy: „Ja neznaju, pačti sorok.“ Prešli sme štyridsať kilometrov a opäť sa pýtame, ako je to ďaleko: „Ja neznaju, pačti sorok.“ Stále len sorok ako by ani inú číslovku nepoznali.

Pri jednej dedine sme natrafili na pole plné zrelých melónov. Vyskákali sme z áut a vrhli sa na pole. Vtom jedna chazjajka kričí: „Nechodite tam, molodci, zdes míny“.

Vtedy nám zachránila životy. Míny položili Rusi pri ústupe a naši ženisti mali potom veľa práce s ich likvidáciou.

Nebojoval som v prvej línii, bol som šofér a zásoboval som naše vojská potrebným materiálom. Cesty boli hrozné, jazdilo sa dňom aj nocou. V noci to bolo nebezpečnejšie, lebo hrozilo bombardovanie

kolón. Prežil som to. Veľa našich padlo pri bojoch na Ukrajine, na Kryme, pri ceste tam aj naspäť. Raz som zažil kdesi v predných líniiach nočný prepád, ktorý uskutočnila ruská jednotka.

Dodnes, keď zatvorím oči, vidím tie dávky svietiacich striel z jednej strany na druhú a počujem výkriky vojakov: "Nestrieľajte, tu sú slovenskí vojaci, nicht schiesen." Boli tam Slováci, Nemci a Rusi. Nikto nevedel, kto na koho strieľa. Len ráno bola celá rieka pokrytá mŕtvami vojakov.

Raz sa mi stalo, že som z nejakého dôvodu začal hrozne nadávať na Nemcov vo východniarskom dialekte a ani som si nevšimol, že neďaleko stojí poručík SS. Ten mi čistou češtinou odpovedal: "Kdyby tě teď slyšel skutečný Němec, tak by tě na místě odprásknul. Můj tatínek je Čech a maminka Nemka. Ona velmi chtěla, aby ze mne byl německý voják". Takže aj medzi príslušníkmi SS sa našli slušní ľudia, ktorých do vojny dostal zlý čas tak, ako aj nás.

Inokedy som sa stretol v kantíne s nemeckým oficierom, ktorý si pýtal: „ Bitte, eine Tasse schwarze Kaffee“ /prosím, šálku čiernej kávy/. Platil za tú kávu nejakou veľa peňazí a dostal šálku malú ako náprstok. My sme poznali z domu len kávu - meltu a tá bola do veľkého hrnčeka a bola veľmi lacná. Vtedy som prvýkrát poznal, čo je to pravá čierna káva.

Potom, čo dostali Nemci na frak pri Stalingrade, začal sa aj náš ústup od Kaukazu. Vtedy, pri ústupe sme sa spolu s Nemcami niekde pri Simferopole dostali do ruského obklúčenia. Zásobovanie nefungovalo, nemali sme čo jesť. Vtedy prišiel plk. Polóny do chalupy a hovorí: „Andrej, niečo mi uvar, som hrozne hladný.“ Odpovedám mu: „Pán plukovník, zásobovanie nefunguje, nemáme vôbec nič“. Plukovník hovorí: „No, výborne, urob mi toto NIČ“. Čo mi zostávalo? Rozkaz bolo treba splniť. Išiel som na korbu auta, s ktorým sa dovážali potraviny, pozametal som celú korbu a našiel som tam chlebové zvyšky. Rozriedil som ich vodou, ešte niečo som tam pridal a upiekol chlebové placky. „No, vidíš, aké je toto NIČ dobré“ - povedal plukovník.

V tom čase, keď sme boli obklúčení, Nemci nám už nedôverovali. Neboli sme pre nich spoľahliví, množili sa aj dezercie. Preto nás z toh-

to priestoru šikovali letecky preč. Vtedy som prvýkrát letel lietadlom. Sedeli sme tam na zemi, bolo nás tam asi 12 Slovákov. Pomyslel som si, že keď nás Rusi zostrelia, je s nami amen. Vysadili nás niekde západne na Ukrajine a potom sme putovali pešo, autami, ako sa dalo, až sme sa dostali do Poľska. Stadiaľ už potom vlakom do Bratislavy.

Tri mesiace pred Povstaním som už po nociach z Bystrice vyvážal materiál do lesov a hôr. Všetko sa dialo v prísnom utajení, ale už vtedy sme tušili, že sa niečo pripravuje. Po vypuknutí Povstania, keď nás už Nemci tlačili do hôr, prišiel som o auto a stal sa zo mňa obyčajný pešiak.

Bolo to už v zime. Ležal som za guľometom, neďaleko mňa major Jegorov. Vtom sa dole pred nami objavila malá skupinka Nemcov a stúpala hore k lesu. Mal som ich na muške a Jegorov na mňa: „Andruša, streljaj, počemu ty nestreljaš?“ „Tovarišč major eto pasca, podoždime“ /súdruh major, je to leš, počkajme/, hovorím mu. A skutočne. Za týmto predvojom sa začali rojiť ďalší a ďalší Nemčúri. Bola to presila a tak sme sa pomaly stiahli preč. Keby som vtedy potiahol spúšť, určite by som nevyviazol živý.

Spomínam si aj na jednu Rusku – partizánku, ktorá bez milosti strelala každého Nemca, na ktorého natrafila. Nemohli sme ju udržať. Volala sa Kaťuša. Nemci jej na Ukrajine vyvraždili celú rodinu a ona sa takto na nich vršila. Také útrapy, hlad a zimu, akú som zažil v Povstaní, som nezažil ani pri ťažení do Ruska a naspäť.

Vo vojne sa človek rýchlo učil jazyky. Väčšinou to bolo osožné, ale niekedy aj nebezpečné. Keď som stretol v Bystrici nemeckého oficiera a ten sa ma opýtal: „Wer bist du?“ /kto si?/, rýchlo som odpovedal: Ich bin ein slowakischer Soldat.“ /som slovenský vojak/. On len pokojne odpovedal: „Ja gutt, geh, weg“ /no, dobre, choď/.

Keď som však stretol po vojne ruského oficiera a ten sa ma opýtal: „Otkuda ty?“ /skadiaľ si?/, odpovedal som mu po rusky: „Ja iz goroda Gumenne.“ /som z mesta Humenné/. Nebolo to dobré, okamžite sa na mňa osopil: „Vot ty gavariš po rusky, ty špion. Ty idoš v tjurmu!“ /Veď ty hovoríš po rusky, ty si špión, ideš do väzenia/. Vtedy som si aj jednu noc odsedel v Bystrici, v pivnici nejakého domu, kde bolo

väzenie. Druhý deň ma naši vojaci pustili preč.

Naspäť do Humenného som sa dostal až v lete 1945. Ale ani tu ma nečakal pokoj. Bolo potrebné sa hlásiť pravidelne na úrade u bírova. Pri jednej takej návšteve ma úradník varoval a hovorí: „Chlapče, rýchlo utekaj domov a skry sa! Rusi nemajú plné počty do vagónov, zoberú ťa!“ Tak sa mi zavlčeníu do pracovného tábora podarilo šťastlivo vyhnúť.

Aj v neskorších rokoch som mal problémy. Napríklad, keď som ešte chodil na manévry. Brali ma na pohovory a stále sa ma pýtali, prečo som išiel na východ bojovať proti Sovietskemu zväzu. Odpovedal som asi takto: „Súdruh major, vy ste vojak, ja som bol vojakom v čase vojny. Viete, čo to je vojenský rozkaz? Rozkaz sa musí splniť!“ Nebolo možné sa vyhnúť, buď na front alebo do garňaku /väzenia/.

„V poslednej dobe stále bojujem“, hovoril starý otec. Len zatvorím oči, už som v Povstaní. Inokedy sa mi odvíjajú pred očami spomienky z Ruska. Vybavujem si padlých kamarátov, ktorí nemali to šťastie ako ja a nevrátili sa domov. Padlo ich tam veľa.“

Na záver svojho rozprávania starý otec nikdy nezabudol na formulu: „A to šicko pre šalenu paňsku politiku“.

Zapísal: Jaroslav Skružný

Kamil TOMKO (1933)

Príbeh sochy sv. Jána Nepomuckého v Humennom.

Pamätám si to takto:

Biskup Čársky vtedy (za Slovenského štátu) rezidoval v Prešove, pretože Košice boli zabraté Maďarmi. Každých 5 rokov chodili a chodia biskupi Ad limina apostolorum do Ríma podať správu o stave Cirkvi v krajine a informovať o tom Svätého Otca a rímsku kúriu vôbec. Čársky si so sebou zobral Heseka, ktorý už bol 20 rokov dekanom v Udavskom. Vzal si ho preto, že bol generálnym vikárom a keďže študoval v zahraničí, ovládal jazyky. Keď boli spolu v Ríme, sprevádzal ich tam

monsignor Kapala, ktorý bol tajomníkom na veľvyslanectve Slovenskej republiky. Ešte ako mladý bohoslovec študoval v Ríme, tak ho počas Slovenského štátu vzali na ambasádu, pretože Sidor bol veľvyslanec, ale taliansky nevedel. (Tento tajomník napísal aj peknú knihu: Spod Roháčov do Vatikánu, v ktorej opisuje svoje zážitky. Jeho zásluhou bolo, že dal spraviť alebo kúpil mramorovú sochu Panny Márie, ktorá bola umiestnená na Starých horách. Dodnes tam stojí.)

O tom vedel môj otec a povedal Hesekevi, s ktorým sa dlhé roky priatelil, že keď ide do toho Ríma, tak nech sa spýta, či by sa tam našla jedna socha sv. Jána.

V Humennom sa totiž mal zbúrať starý Hasičský dom, ktorý končil až pri starom „štacione“ (malej stanici). Bol tam taký „dufart“, spod ktorého vytekala voda - Kudlovský potok. Hore bol výklenok, a v ňom bola umiestnená socha sv. Jána. A neviem, či pri búraní alebo ako, ju poškodili. Bola tiež stará a trochu aj malá. Otec mal takú víziu a hovoril, že treba poriadnu sochu. Hesek to spomenul Kapalovi a ten: „Však spravím, čo môžem. Nie je problém.“ Hneď kdesi zatelefonoval a dozvedel sa, že majú sochu sv. Jána Nepomuckého. Dokonca je už aj nachystaná, a teda, že ju môžu poslať do Humenného. Boli radi, veď mali zákazku. Socha však nebola z mramoru, ale z nejakého iného materiálu. Pekne a precízne ju zabalili a poslali. V Humennom sa medzitým už vybudoval monolit - podstavec. Pre mesto vtedy robil Polla báči, otec známeho archeológa a historika Bellu Polla. Sochu dovezli. Polla báči mal takých „božských robotníkov“ (mesto zamestnávalo rôznych ľudí, neodborníkov, len aby sa robilo). Sochu postavili, uviazali „štrančog“ (reťaz) okolo hlavy a vyťahovali hore na ten podstavec. A stalo sa, čo sa dalo čakať - odtrhli hlavu.

Otec takmer infarkt dostal. Viem, že keď prišiel na obed domov (cestu si krátil okolo „bužni“ a jednu záhradu), bol celý bez seba. „Čo sa stalo?“, pýtame sa. „Predstav si, tí „božskí robotníci“ vyťahovali sochu a odtrhli jej hlavu!“

Bolo to strašné, ale Polla báči si vedel so všetkým pomôcť. „Šak ľem dajak to zrobime, abi bulo dobre,“ povedal. Hlavu potom price-mentoovali, zahladili, vybrúsili a viac ju už neťahali, ale pozdvihli na

podstavec. Bolo to v roku 1943. Dá sa to presne zdokumentovať s tou fotografiou, na ktorej je Čársky s Hesekom vo Vatikáne.

Rok 1943 už bol všelijaký, samý chaos a otec povedal: „Ešte nemáme nápis, spravíme ho na budúce leto!“. No o rok bolo Povstanie a už nikdy viac sa tam nápis nedal. Ani dnes tam nie je. Ale socha stojí, lebo komunisti nevedeli, čo je to za sochu a kto je sv. Ján.

Podobne bola zachránená aj socha cisárovnej Alžbety v Bardejovských kúpeľoch. Keď vznikla republika, otlkli maďarské písmená (Rakúska cisárovná a maďarská kráľovná) a keď prišli k moci komunisti, tak ju neskúmali, považovali ju len za sochu akejsi ženy. A tak prežila!

Kamil Tomko, rodák z Humenného, žijúci v nemeckom Iserlohne, 2015

Dezider RAČKO (1936 – 2015)

Kudlovce boli samostatnou obcou až do roku 1960, keď došlo k reorganizácii miest a obcí. Vtedy sa stali miestnou časťou mesta Humenné. Celé detstvo som prežil v Kudlovciach. Račkových na Kudlovciach bolo veľa, snáď až 35 rodín s týmto menom. Často sa rozlišovali podľa toho, kto odkiaľ pochádzal.

Narodil som sa 2. mája 1936. V rodnej obci som vychodil ľudovú školu a potom som išiel študovať na gymnázium. Prima a sekunda boli v Humennom, vyššie ročníky v Michalovciach. Keď sme my ukončili 1. ročník, tak to bolo zrušené a v Humennom sa mohlo na gymnáziu pokračovať až od 4. ročníka. Boli sme preto nútení ísť na meš-

tianku alebo niekde inde.

Spomínam si na pani učiteľku Adolfínu Jacevičovou, ktorá neskôr pracovala v Snine. Bola veľmi prísna. Triednym učiteľom bol Bedřich

Podrazil a učili nás aj učiteľky Hadvabná a Palajová. Náboženstvo vyučoval Dr. Marinko, humenský dekan. Z Kudloviec sme na gymnázium chodili iba Tereza Berlecká, neskôr vydatá za Mašleja a ja.

Po ukončení školy som nastúpil do Okresnej národnej poisťovne ako úradník. Neskôr som študoval aj v Galante, kde som sa vyučil za univerzálného brusiča. 1. 7. 1954 som prišiel do Sniny, kde som zostal až do dôchodku.

Na ľudovej škole v Kudlovciach učili mníšky, ktoré bývali na fare. Vedľa nej býval riaditeľ školy Chovanec, ktorý bol aj organistom v kostole. Mníšky nosili dlhé sukne a keď sme sa vonku hrali na škvare, jedna z nich sa akosi v tej sukni zamotala a spadla do tej škvary. Rodičia ma upodozrievali, že sme to urobili naschvál, tak som dostal bitku. Mníšky boli prísne, ale kapláni ešte viac.

Keď sme nechodili do školy, zvyčajne sme pásli kravy. Celé prázdniny a za každého počasia. Dáždnik či pršiplášť boli pre nás deti neznámy pojem. Keď prišla búrka, zobliekli sme sa do trenírok, šaty vopchali niekde pod korene. Po búrke sme ich suché vybrali. Nikto sa nás nepýtal, či máme čo jesť alebo piť.

Keď som vyrástol, chodil som aj orať. Naša roľa viedla popri koľaji, medzi Mliekarňou a Tehelňou. Za koľajou až po Laborec bola tiež naša roľa. Za Laborcom sme mali ešte lúku v katastri Zelenakovo. A za kopcom, zvaným Zavadžanska hura, bola najširšia roľa. Tam sme sadili zemiaky. Úroda tam bola vždy veľmi bohatá, kopali sme celý deň, nevyorávalo sa. Nakopalo sa toľko, že sa to večer nedalo ani odviezť. Urobili sme takú „hrobľu“, ktorú sme naplnili zemiakmi a prikryli vňatou. Nikto nikdy neukradol. Povožilo sa až na druhý deň. Bolo treba robiť.

Mal som však aj svoje záujmy. Hrával som ping-pong. Najprv však bolo treba priviesť kravy z paše domov, ísť na pole a ponakladať vrecia, vrátiť sa s nimi domov, povysypávať zemiaky, kravy nakrmiť a napojiť. Až potom som mohol ísť na tréning. Hral som za Lokomotívu dosť dlho. Keď bola už zima, nechcelo sa nám boriť v snehu a zmáčať sa, tak sme používali chodúle. Doma ich mal každý.

Keďže sme mali doma kravy, mlieko sme mali vlastné. Kudlovča-

nov tiež volali „kantičkáre“, pretože sme v kanvičkách roznášali mlieko do rodín. Ja som nosil do Dojča a do Marcinských.

Nuž, aj miništrovať som chodil. V humenskom kostole sa zvonilo v sakristii. Boli až tri zvony. Kostolník Babjak jednou rukou ťahal malý a stredný zvon a veľký druhou rukou. Keď sme zvonili my, tak sme najradšej mali ten veľký zvon. V kostole bola vysoká povala a stačilo iba trošičku povyskočiť, zahamovať so „strangom“ (reťazou) a leteli sme vysoko ... Až sme hlavou takmer narazili do povaly. A ženy v kostole iba ruky spínali a jačali od strachu. A to sme mali najradšej. Radi sme chodili aj na kostolnú vežu, aj keď tam bolo veľa trusu od netopierov. Na vežových hodinách bolo také malé okienko, vopchal som hlavu a pozeral dolu. Bol to výnimočný zážitok! Vežu zvyčajne opravoval klampiar Well, u ktorého pracoval Breiner. Na veži pod krížikom bola veľká prederavená guľa. Musel ju zaletovať či pozvárať.

Prvý bicykel som si kúpil až zo svojej prvej výplaty. Chodili sme hrať futbal po dedinách a bolo treba sa tam nejako dostať. Raz ma viezol Čabák na voze do Hažína, druhýkrát nás viezol Šimkulič, mal vtedy taký nákladiak a išli sme s ním do Chlmca. Keď sme išli do Lieskovca, tak na bicykloch, ale po dvaja, pretože každý bicykel nemal.

Tak si viete predstaviť! Dvaja na bicykli, cez Zavadčansku huru pešo a potom zo Zavadky do Topolovky, z Topolovky do Lieskovca – nebola to maličkosť. Prísť tam, hrať futbal a ešte aj domov sa bolo treba vrátiť. Ale, zvládli sme to! Jeden kamarát z Lackoviec chodil na bicykli do humenského gymnázia. Všetky cyklistické preteky vyhral, ale vždy na dámskom bicykli. Ani Kardoš, ktorý mal závodný bicykel, ho neporazil.

A ako sme bývali v Kudlovciach? Na jednom dvore aj traja, pretože na „Nižnim koncu“, kde sme mali parádny „funduš“ (pozemok), gazdovia nebyvali. Žili tam železničiari a gazdovia zas žili na „Višnim koncu“. Všetko bolo podelené, ešte aj pivnica. Vzalo sa iba zopár kíl zemiakov a celú zimu bola uzavretá. Na malé nízke dvere sa dali sny z vymláteneho žita. Žito sa kosilo, aby sa slama neponičila. Takáto slama sa potom použila na strechy stodôl. Náš dedo mal mláťačku i čističku zrna. V zime sme museli z domu vyvážať sneh, pretože keď

bol odmäk, toto všetko „zduchlo“, a rovno nám pred oknami. V zime sa nechodilo s vozom, iba so saňami. Boli rovnako dlhé ako voz, po všetkých bokoch mali krajnice. Sneh sa nimi vyvážal na pole, aby malo zavlhu. Do potoka sa nikdy nezhadzovalo, uvažovalo sa, ako sneh využiť.

Chlapci zvyčajne nosili hrubé, z domáceho plátneho tkaného nohavice („drelichové“), ktoré nešiel krajiť, iba ženy doma zošili ihlou. Nefarbili sa. Na nohách sme všade, okrem kostola, nosili trampky. I kravy sme v nich pásli, i do roboty išli. Otec môjmu kamarátovi Jankovi Kakošovi spravil drevené topánky, ale ani podošvu nerozrezal, aby sa ohýbala. Nechal iba samotnú dosku a to klopalo, všade, kadiaľ chodil. Na uchytenie topánok mu ešte popribíjal remienky z iných topánok. Tak sme chodili v lete. V zime sa zohnali dáke „batovky“ za 15 korún.

Z Ladičkoviec chodili ľudia na nákup do Humenného. Nosili čierne papuče, ktoré boli najlacnejšie. Obúvali si ich až pri nás, v Kudlovciach. Pred domom sme mali kameň, na ktorom sedával dedo. Tam si sadli aj oni, obuli sa a išli do mesta. A keď sa vracali domov, tak sa to opakovalo. Zobuli sa, papuče „pichli do zajdy“ a pokračovali domov naboso. A do Ladičkoviec, pekná diaľka!

V Humennom žilo veľa židovských rodín. Židia nerobili manuálne, až na Breinera, brata otca Petra Breinera, Zolihu Breinera. Oproti kinu mal pekárň s výborným chlebom. Židia boli obchodníci a predali aj za vajička alebo iný produkt, ak sme nemali peniaze. Napríklad, potreboval si droždie, dal si dve vajička a mal si ho. Židia, ak brali peniaze, tak vždy iba po halieri.

Aj Cigáni boli v Humennom. Cigánky mali „zajdu“ (batoh) a zvyčajne chodili s deťmi. Jedna z nich k nám chodievala a vždy nám dala Cigánča pod stôl, aby sa tam hralo, kým ona pochodí po dedine. Naša babča s ňou „paktovala“, bola k nej dobrá a pozorná, dala sa jej najesť, aj napiť. To Cigánča sa volalo Čerešeňka.

Môj dedo bol aj divadelník. Organizoval ľudí, sám hral na saxofóne i klarinete, nacvičil, zrežiroval, kulisy vyrobil, zabezpečil plagáty. Divadelná hra sa volala Námorníkov sen a hrala sa asi 2-3 krát v kine.

Otec raz zorganizoval veľkú výstavu fotografií. Boli to veľké formá-

ty, ktoré sme nazväčšovali asi do rozmeru polovice dverí. Otec fotografoval a robil fotografie, pretože pán Török nestačil. Poprosil otca, či by mu s tým nepomohol. A pri práci sa aj mne ušla nejaká korunka. Fotografovalo sa na dvore v nedeľu. Keď sa ľudia vracali z kostola, pekne vyobliekaní, najprv prišli na náš dvor. V nedeľu sa fotografovalo a cez týždeň si otec sadol za zväčšovák. A pri procese vývojka-voda-ustalovač som sa aj ja zapojil. Jasně, že sem-tam som preliel z jednej tekutiny do druhej. Bol som ešte malý a otec ma stále upozorňoval: „Nenarob mi kominarov!“ Otec fotografoval zo zábavy. O tej výstave však všetci vedeli, lebo všetky triedy meštianky tam chodili. Spomenul som, že fotografoval na dvore. Plachtami obtiahol taký priestor, vložil doň stoličku. Za ňou bola ešte plachta, aby to vyzeralo ako stena. Fotoaparát postavil na stojan a potom už iba cvak-cvak. Na dvore v nedeľu stálo u nás vždy veľa ľudí.

Časy vojny

Na Humenné boli dva nálety. Keď začalo bombardovanie, zbehli sme do pivnice, a tam sme spali na „drevniakoch“ prikrytí starými kabátmi a dekami. Raz, susedia Bilšákovi kopali zemiaky na poli, potom si nakládli ohník, keď odrazu sa približovalo lietadlo. Pilot ich asi nevidel, spustil bomabardovanie. Zabil tak dvoch ľudí a poranil dve kravy. Bol som na dvore, a to drásajúce pískanie, keď letí bomba, bolo ohlušujúce. Od otca som dostal, že som nebol v pivnici. Videl som aj ten výbuch a potom všade bola samá krv, všetko roztrhané. Ale to ma už dospelí odtiahli.

Potom došlo k evakuácii obyvateľstva. A táto spomienka sa mi tiež silno vryla do pamäti. Vykonávali ju poľní žandári. Všetci museli ísť. Doma zostávali iba takí, ktorí mali chorého bezvládneho človeka. Všetci ostatní povinne museli ísť. Na chrbát sme vzali niečo okolo 40 kg. Evakuácia bola kvôli postupu frontu a z dôvodu záchrany civilného obyvateľstva. Kto mal kravy, kone, voz, išiel tak, no mnohí aj pešo. Na voze sa urobila strieška, pod ňou sa zvyčajne viezli deti, ktoré nedokázali kráčať za vozom.

Pod strieškou boli aj periny, záhlavky, jedlo – to najnutnejšie, čo bolo potrebné. Išli sme do Mysliny. Tam sme prespali a pokračovali v ceste do Vranovského Dlhého. Odtiaľ sme sa naložili na vlak (kravy do jedného vagóna). My sme išli spolu s ďalšími dvoma rodinami, jedna rodina z Vranova, Mihalikova rodina z Kudloviec. Mihalikov brat bol veliteľom Hasičskej jednotky v Humennom a dotiahol to až na podplukovníka. Druhý Mihalikov brat bol poradcom prezidenta Kováča a tretí Pavol bol inžinier a neskôr bol riaditeľom bojnickej ZOO.

Evakuácia bola nariadená štátom. Nemeckí vojaci – poľní žandári – mali také refaze a stále poháňali ľudí: weg, weg ... (preč). Ten sprievod vyzeral asi tak, že na jednej strane išli vozy. Keď sme išli okolo Podčičvy, vedeli sme, že Podčičvanský most je už celý podmínovaný, všade samé modré a zelené káble. Kým vozy boli po pravej strane, Nemci po ľavej. Nemci mali autá, kamióny a už ustupovali od Moskvy a Stalingradu. Evakuáciu sme ukončili v Príbovciach pri Martine, pretože otec bol železničiar, robil na Odbore pre udržiavanie tratí úradníka a tam išli všetci. Tri rodiny sme mali 2 vagóny, v jednom boli ľudia, v druhom dobytok. Ten z Vranova bol mäsiar a aj guláš nám vo vlaku spravil. Mihalikových bolo veľmi veľa. Keďže mobilizácia sa na železničiarov nevzťahovala, celou cestou nás sprevádzal otec. V noci ktosi od bolesti zareval a jednému posunovačovi, ktorý bol medzi vagónmi, stislo ruku medzi „tanier“. Bol to strašlivý výkrik. Nikdy naň nezapudnem. V Príbovciach sme vystúpili a umiestnili nás na píle. Riadiť pily Nemci zastrelili. Stalo sa to predtým, ako sme prišli. Píla už bola prázdna, lebo chlapi boli povolani do zbraní. Od „gáfru“ (umelo vytvoreného kopca), po ktorom sa pohybovali vozíky, sme sa za nesmierneho hukotu spúšťali. Evakovali sme celá rodina: otec, mama, sestra Irena, ja a babka s dedom. Dedo v roku 1940 zomrel. Môj otec pochádzal z Humenného a mama z Udavského.

Začiatkom mája 1945 sme sa postupne vracali. Trať nebola všade, tak sme kráčali všelijako. Keď sme uvideli konský voz, pýtali sme sa, či by nás neodviezli o dve - tri dediny ďalej. Keď sme sa dohodli, zaplatili sme, a potom až do Popradu sme pokračovali v ceste. Keď sme sa vrátili domov, zistili sme, že dom je prázdny a to, čo sme zakopali, sme už nenašli ... Museli sme začať nový život.

Irena KOŠICKÁ (1942)

1. celoštátna spartakiáda. Moja sestra Marica, vtedy piatačka, išla s ďalšími cvičenkami do Prahy. Vystúpiť mali v skladbe pre krojované skupiny, ktoré s nimi nacvičovala učiteľka Gajdošová. No predtým sa odohral tento príbeh:

Popoludní, keď mala cestovať do Prahy, mamička pripravovala obed. Horúci letný deň, na dvore sa lúpali zemiaky, pomáhali sme aj my so sestrou. Vtom do dvora vošli dvaja páni. Keď nám to neskôr mama rozprávala, pri tej jej veľkej starostlivosti o nás, to, čo sa vtedy udialo, si nikdy nevedela odpustiť a vysvetliť. Keď títo dvaja teda vošli, začali sa pýtať na dievčatá, či sú doma a mama na to, že hej. „Tam sú, v kuchyni.“ „Nech teda idú na chvíľu s nami,“ povedali. A mama bez mihnutia oka nás pustila.

Išli sme poslušne vpredu a za nami totiž dvaja. V tom čase sme už vedeli, že sa konajú prenasledovania, vedeli sme, čo je to zatváranie ľudí. Boli sme poučené, že máme byť opatrné. Cestou sme si s Maricou šeptali, že hocičo by chceli od nás vedieť, nepovieme nič. A už určite nie, že náš otec počúva Slobodnú Európu, aj keď to bolo skôr hučanie, pretože rušičky robili svoju prácu dôsledne. No aj tak to bolo zakázané a prísne potrestané. Došli sme na Okresný úrad, ktorý bol oproti kostolu, hore na prvé alebo druhé poschodie. Napínavé to bolo aj preto, že nás so sestrou rozdelili, jedna išla do jedných, druhá do druhých dverí. Trvalo to 3 hodiny, keď nás pustili. A keď sme si s Maricou vzájomne dali otázku: „Na čo sa ťa pýtali?“, zistili sme, že na to isté. Chceli vedieť meno osoby, ktorá nás poslala s papierom na zber podpisov na podporu zotrvania mníšok v humenskej nemocnici. Tú rezolúciu na preklepovom papieri pripravila Mancia Gulová. Prišla za nami s lístkami a prosbou, či by sme v rámci našich hier nerozniesli tieto lístky po domoch. A aby susedia podpísali a podporili cieľ. Mniš-

ky sa v nemocnici tešili obľube personálu i pacientov, lebo boli starostlivé. Na ich presun nebol dôvod. A tak sme chodili z domu do domu.

Aj ja som mala k nim svoj obdiv. Aj keď som nemala osobnú skúsenosť s pobytom v nemocnici, každé Vianoce sme ju navštevovali, pretože každé oddelenie, každé poschodie a najmä kaplnka, všetko bolo nádherne vyzdobené ručne robenými ozdobami, ktoré zabezpečovali práve rehoľné sestry. A to všetko sa odzrkadľovalo aj v kostole. Boli to sestry sv. Kríža a päťdesiate roky minulého storočia.

Keď sme vyšli z vypočúvania, ani jedna z nás nič nevyzradila. „My nikoho nepoznáme. Teta k nám prišla, dala nám papieriky a my sme ich rozдали.“ Meno sme nevyzradili.

Prišli sme domov, sestra len-len stihla na ten vlak do Prahy a mama? Bola nervózna, že nás s cudzími chlapmi pustila. Bolo to pre ňu ťažké. No pre nás to bolo veľké dobrodružstvo, ktoré sa deťom zvyčajne nestáva.

V Humennom môjho detstva sa domy stavali tak, že každý dom o kúsok vystupoval pred tým ďalším. Nebola jednotná stavebná línia a aj „funduše“ (pozemky) boli tak, cik-cak. A domy mali podobu „dlhej štrúdle“ s dvorom. Aj my sme bývali v takom. Vpredu sme mali obchod, za ním bolo naše vlastné bývanie, potom boli „varštaki“ (dielne) a na konci hospodárske chlievy. Za nimi ešte garáž. Keď sa nás deti pýtali, či máme radšej leto alebo zimu, vždy som odpovedala, že do polovičky chcem leto a od polovičky zimu. Mala som rada obe obdobia, a tak, v predstave s dlhým domom, som si to spojila a podelila.

Chlieb sme si piekli. Vždy 7 chlebov na celý týždeň. Mama perfektne zamiesila cesto, vložila ho do „ošatki“ a takto sa to nieslo do pekárne. Najbližšie bol pekár Karandušovský, ktorý býval pri Sodomkovom dome (dnešný Vihorlat). Keď ho zrušili, chodili sme ku Krídlovi (v uličke pri Švermovej škole a naproti starej nemocnici - terajšej detskej poliklinike). A nakoniec sme chodili k pekárovi Brennerovi. Mama mala vždy krasopisne vypísané lístočky (Košícký Štefan) na každom chlebe. Po upečení sme po ne chodili. Vôňu tohto chleba cítim dodnes.

Tak, ako sme mali radi chlieb, tak sme, ako deti, (boli sme 3 súro-

denci) neznášali mlieko. Pritom naše domáce mlieko zachránilo život mnohých humenských detí, také bolo výživné. Náš krstný otec, dr. Némethi mama prízvukoval, že ak jeme tvaroh, syry, smotanu a hoc aj nepijeme mlieko, tak nám nič nechýba. Tak nás zachránil od bitiek, ktorým sme boli vystavení. Iste, nevyhli sme sa im celkom, lebo vždy sme niečo vyparatili. Rozbili, rozliali, roztrhli, stratili, ... Mama najčastejšie použila varechu, alebo sme kľačali. Bola som veľmi precitlivelá, srdcervúco som plakala a vždy sväto-sväte sľúbila, že sa polepším. Po kľačaní sme museli vždy požiadať o odprosenie a pobožkať ruku. Nebolo to ponižujúce, bolo to skutočne úprimné. Vždy sa však niečo prihodilo.

Aj keď naši neboli gazdovia, ale tým, že vlastnili nejaký majetok, role, kone, kravy, prasiatka - sa odvíjali „kontingenty“ (povinne odvádzané podiely štátu). Nikdy sme nechovali hydinu, preto sa kúpilo napr. 1 200 vaječ, a tie sa odviekli na kontingent. Alebo mama podojila 1 600 l mlieka, a to šlo na odvod. A zo všetkého, čo sa urodilo, podľa predpisu dávky, sa muselo odovzdať štátu. Už ako deti sme chodili na „reпово líšce“, vedela som aj kosiť, naučila som sa dojiť. Tie poľnohospodárske práce u nás boli už značne zmechanizované, lebo otec mal rôzne stroje a zariadenia. Keď však vznikli JRD (jednotné roľnícke družstvá), všetko nám odobrali do svojho majetku a my sme z toho nemali nič, akurát „poznámky v kádrových materiáloch“. Do dnešných dní nemáme za to ani zaplatené, ani zreštituované, ani vrátené, nič... A osobne som „získala“ to, že som z 8. triedy nemohla ísť do školy.

Rodičia z jednej i druhej strany boli remeselníci. Mama pochádzala zo stolárskej rodiny a otec z mäsiarskej. Otcov otec však nebol mäsiar, skôr kožušník alebo garbiar. Otec sa mäsiarstvu vyučil v Českých Budějoviciach. Keď sa vrátil do Humenného, postupne sa vypracoval. Keď s remeslom začínal, musel si zadovážiť dobytok, bi-jareň, sám spracovať mäso a tiež aj sám predávať. No finálny výrobok Košického bol taký, že nemal páru v celom meste. Nechcem našich chváliť, ale do dnešných dní si pamätníci spomínajú na môjho otca ako výborného odborníka. Otec mal zásadu, že jeho výrobok nemôže byť iba dobrý, ale musí byť aj pekný. Musel mať svoju štruktúru, farbu,

musela sa doň dávať 100% -ná kvalita a nadovšetko musela byť pri jeho spracovávaní dodžiavaná úzkostlivá čistota.

Naša mama sa oprávnene o nás každý deň bála, veď sme vyrastali v prostredí, kde všade boli horúce rúry, vždy sa upratovalo, čistilo, vymývalo.

Otcova mamička bola vychýrená humenská „kofa“. Ženy doma vyrábali svoje špeciality, známe „hurki“. Nemali obchody, takže tie výrobky vyniesli pred domy na nejaké pultíky, kde ich predávali. Nezažila som to, poznám to iba z rozprávania.

Neboli to prvé máje, neboli to stánky, ale takto kofy ponúkali. Kto a koľko, neviem, ale naša babička Košická bola medzi prvými.

Otec to zdedil po nej. Svoje všetky receprúry robil bez váženia jednotlivých prísad. Jednoducho to mal v oku a vynikal aj vytríbeným zmyslom pre chuť. Vždy vedel, koľko treba soli, papriky... Nepoužíval žiadne umelé prísady, nikdy nedolieval vodu, nepridával žiadnu múku.

V dome bolo množstvo rôznych mlynčekov, nožov všetkých druhov. Od detstva sme už narábali s nožmi a nikdy nám to nezakazovali. Neviem, ale dodnes neviem narábať s malým nožíkom. Otec nás učil, že skôr sa poraníme s tupým ako ostrým nožom. Takže brúsenie a ostrenie nožov bolo u nás na dennom poriadku. Otec si všetky svoje nástroje úzkostlivo chránil a udržoval.

Napriek tomu, že sa u nás spracovávalo mäso zo zvierat, my, súrodenci, sme v živote nijaké zviera nezabili. A odkedy zomrel otecko, nikto z nás nevie ani hydinu ani rybu spracovať. Naša mama mala zásadu, a muselo sa to rešpektovať, že ak pani majstrová išla cez dvor, nesmelo sa nič robiť. A do „bijárne“ (bitúnok), ktorá bola súčasťou domu, sme my, deti, nikdy nevošli, nikdy sme ju nevideli a ani sme tam nesmeli ísť. Takže, ani neviem, či sa porážalo denne alebo raz do týždňa.

Otec ako majster mal tovarišov a učňov. Spomínam si na Jaňa Beňa, Kotusa, Palka, Salanciho, Cigáňa Štefana, ktorý sa neskôr premenoval na Lenka... Tí u nás aj bývali.

Mamička bola rodená Onušková. Onuškovci pochádzali z Micha-

loviec a bolo ich 11 detí. Z tej rodiny pochádzal aj môj dedo. Bolo mimoriadne vzdelaný, ovládal 4 jazyky a istý čas bol v Humennom aj „bírovom“ (richtár, predseda MNV...). Žiaľ, ako 45-ročný zomrel na zápal slepého čreva. Vtedy sa to ešte nevedelo liečiť. Zostala vdova Mária s troma deťmi. Dvaja synovia a dcéra - naša mama. Stolárstvo babička nemohla viesť, bola však majiteľkou a stolárstvo spravovali synovia. Ako deti sme sa tam chodievali hrať. Dosky, piliny, laky, politúry - to bol raj pre naše hry.

Pracoval tam aj Svatuška, Reváčko a iní.

Okrem Onuškových v Humennom boli aj ďalší stolári. Asi najväčší bol Paľo. Kým Onuškovci mali umelecké stolárstvo (rezbársky vyrezávané nábytky, kuchynské kredence s lepenými obrázkami...), u Paľa bola skôr veľkovýroba a truhliarstvo. V Humennom s drevom robil ešte Propper a priemyselné stolárstvo rozkvitlo u Prunyiho.

Naši rodičia spolu prežili pekný život, aj keď ich vstup do manželstva poznamenala búrka. Mamka nám rozpovedala, že keď sa išla vydávať, tak si bola vypožičať od grófkky z kaštiela koč. Mala to byť veľkolepá svadba. Nadišiel Veľký deň a s ním taká prietrž mračien, že otec povedal: „Añi ñebesa ñechcu, abi me še pobrali!“ Vyplo elektriku, voda bola po kolená, koč kdesi odvalilo nabok a z tej celej parády nezostalo nič. A keď búrka utíchla, zmoknuté „šlajere“ (závoje) a všetko, čo malo byť načechrané, po tom daždi vyzeralo ako kôpka ničoho ... no svadba sa uskutočnila.

Moje spomienky na detsvo sú popretkávané mnohými zážitkami. Mali sme kone, s ktorými som plávala v Laborci ... toto iné deti nemohli zažiť. Vždy sa niečo dialo.

Všetko podstatné, čo sa v Humennom odohrávalo, bolo na Hlavnej ulici. Spomeniem sprievody. Denné sprievody. Na ne nás mama vždy vyobliekala so sestrou rovnako až do našich 15tich rokov. Procesie s krížom, sochou Krista Kráľa či mariánskou sochou, ktorú niesli chlapi na pleciah. Boli to skutočne veľkolepé sprievody, vpredu vždy maširovala dychovka a hudbou podfarbovala celý pochod. Členky Mariánskej kongregácie boli oblečené vždy v tradičnom odeve. A za nimi miništranti. Trasy týchto sprievodov boli po celej Hlavnej ulici až

k malej zástavke, kde sa sprievod otočil. Večerné sprievody mali pre nás mimoriadnu atmosféru, pretože sme na ne chodili so sviečkami.

Keď začali prenasledovania, sprievody sa už len horko - ťažko povolili a išlo sa po Hlinkovej ulici. Od kostola na Lipovú ulicu a späť. Iná trasa viedla cez Kudlovce. Od kostola po zvonicu v Kudlovciach, kde sa otáčalo a späť. Ďalšia trasa sa uskutočňovala už iba na farskom dvore okolo kríža a kostola. A nakoniec sa už nemohlo vyjsť ani z kostola. Z počutia viem, že sprievody viedli aj okolo kasární, ale muselo to byť skôr, na nich som sa ja ešte nezúčastňovala.

Štefan MOLOKÁČ (1942)

Spomienky na detstvo

Na svoje detstvo mám veľmi pekné spomienky. Bývali sme na Ružovej ulici, dnes Kukorelliho. Okolité záhrady poskytovali priehrdtia detských zábav a dobrodružstiev. V predškolskom veku sa o nás starali naše mamičky, s ktorými sme chodili na detské predstavenia a stretnutia. Na prvom z dvoch fotozáberov, ktoré sú z podobnej udalosti, stojím pred známou hudbou pána Oláha. Malý čiperný chlapec v náručí rehoľnej sestry nie je nikto iný, ako Marián Halko, zberateľ azda najväčšieho počtu pohľadníc z Humenného a spoluaktér spomienkových podujatí. Druhý obrázok, kde stojím uprostred kruhu, dokumentuje pomerne veľkú účasť detí. Ďalšie zábery sú z osláv Dňa matiek, ktoré sa konali na tribúne humenského futbalového ihriska Tatran. Na prvom som spolu so súrodencami Evou a Vladom Horvátovými, na druhom recitujem. Šedivý pán, stojaci za mnou, je budúci predseda MNV Viktor

Joner. Veľkým medzníkom pre nás všetkých bol vstup do školy. Noví priatelia, povinnosti, záľuby, hry ale aj obetavá práca učiteliek, to všetko prispievalo k rozvoju našich osobností. V základnej škole ma učila pani Beslerová, na ktorú stále s láskou spomínam.

Niekoľko príhod z tohto obdobia predkladám.

Hubertus

Mamka mi kúpila zelený, plstený a v tomto čase veľmi obľúbený kabát, známy ako Hubertus. Do školy som ho nosieval rád, lebo nebol ťažký, a pritom bol vhodný do každého počasia. Pozdĺž celej chodby, oproti triedam, boli vešiaky, na ktoré si žiaci odkladali svoje kabáty. Jedného dňa, pri svojej pravidelnej ceste zo školy, som zistil, že môj Hubertus akosi nesedí. Rukávy boli neprimerane dlhé a kabát mi siahal až k pätám. Uvedomujúc si, že niečo nie je v poriadku, rýchlo som upaľoval späť do školy. Keď som sa vrátil na chodbu, kde bola naša trieda, môj pohľad upútal urastený spolužiak Príhoda, ktorý bol navlečený do malého zeleného kulikabátika a vzrušene sa zhováral s našou pani učiteľkou. Keď som s neistotou podišiel bližšie, ihneď bolo jasné, že Príhodov zelený módný doplnok je môj obľúbený Hubertus. Situácia sa veľmi rýchlo vyriešila. Pani učiteľka mi udelila pokarhanie s prehlásením, že ako sa môže taký malý lilipután navliecť do takého veľkého kabáta. Teraz, keď na túto príhodu s úsmevom spomínam, myslím si, že ďaleko lepší výkon dosiahol spolužiak Príhoda, keď sa ako Guliiver natlačil do kabáta liliputána.

Na vlastných čerešniach

Naša rodina bývala v prenájme Horvátovho domu. Oproti cez ulicu bola záhrada plná ovocných stromov, hlavne čerešní. Veľkú záhradu a komplex šiestich spolupatriacich domov, dnes na týchto miestach stoja budovy MsÚ, vlastnil môj otec. Po roku 1948 mu komunistický režim všetko, slušne povedané, znárodnil. Rodičia sa o tom doma často rozprávali a ja som to chápal tak, že sme stále plnoprávnymi vlastníkmi.

Do spomínaných priestorov sa nastahovalo ruské gymnázium a samozrejme, že záhrada tiež patrila novým užívateľom. Táto skutočnosť nebránila deťom z ulice v tom, aby sa v záhrade nehrali alebo si nepochutnávali na sladkom ovocí. Bol čas čerešní a ja s pocitom vlastníckej istoty som vyliezol na vysoký čeresňový strom.

Po chvíli sa v záhrade objavil školník z ruského gymnázia, ktorý mi rozkázal zliezť zo stromu. Mal v ruke ťažkú palicu, s ktorou ma udrel po chrbte tak silno, že som sa domov ledva dovliekol. Môj rozhnevaný otec ihneďodišiel za strážnikom "robiť poriadok" a ja dodnes neviem, či tento človek nedopadol podobne ako ja. Pravdou je, že od tejto chvíle sme už v záhrade žiadneho dozorca nevideli.

"Bužňa"

Uprostred našej ulice stála židovská synagóga, ktorú sme nazývali bužňa. Bola to masívna budova ružovej farby s veľkými ťažkými vstupnými dverami. Od bužne sa dalo prejsť po úzkom vybetónovanom chodníku až do centra mesta. Za bužňou stála podobne veľká budova, ktorá tiež patrila miestnej židovskej komunite. Bola však vo veľmi zlom stave. Keby sme sa vybrali spomínaným chodníkom smerom k mestu, tak po ľavej strane bol malý domček "kóšerového" mäsiara a po oboch stranách chodníka boli nízke, žlté, dlhé domčeky, kde býval hluchonemý obuvník s rodinou. Chodník končil vstupom na námestie a na jeho rohu bol obchod s mliekom, kde predávala známa Ela Kovassyová. Možno povedať, že skoro všetci sme tam chodili pre mlieko a s konvičkami v rukách disciplinovane stáli v rade, pokiaľ nás pani Ela neobslúžila.

Ale vráťme sa k bužni, kde sa náš príbeh odohrával. Boli sme traja spolužiaci a pri ceste zo školy našou častou zastávkou bol priestor pri bužni, lebo tu sme sa museli rozísť. Tibor Gutray a Igor Lofaj odbočili po chodníku smerom k mestu a mne, k nášmu domu, už zostával len kúsok. Pri jednom takomto lúčení sa niektorému z nás zachcelo na malú potrebu a nikto nenašiel lepšie miesto, ako dvere bužne. Samozrejme, že všetci sme solidárne prispeli svojou účasťou, čím sme obja-

vili pre nás niečo nové a vzrušujúce. Deň čo deň sme “obsčastňovali” masívne dvere bužne týmto spôsobom a dokonca nás to aj tešilo. Až jedného dňa, keď sme boli pohrúžení do našej fyziologickej potreby, sa spomínané dvere rýchle otvorili a správca synagógy pán Singer, otec spolužiaka Buňa Singera, nás chytil. Po zistení našich mien pán kurátor pohrozil, že sa pôjde sťažovať do školy. Pretože poznal naše rodiny a vedel, že sme každý iného náboženského vierovyznania, povedal, že akoby sa nám páčilo, keby sa on takto choval k našim chrámom. Na druhý deň Igor do školy neprišiel a my dvaja sme trpeli pri každom otvorení dverí. Pán Singer do školy neprišiel a my sme s tým uličníctvom nadobro skončili. No a pravdu povediac, určite by sa nám nepáčilo vidieť správcu židovskej synagógy, ako si podobným spôsobom uľavuje pod dverami hociktorého z našich kostolov.

“Kvašne” ryby

Táto kyslá pochúťka sa raz za čas objavila na našom stole. Haringy, ktoré sme tiež nazývali “rusliki”, sa predávali v potravinárskych obchodoch a boli skladované vo veľkých sudoch. Predavač zabalil rybky do tzv. masného a potom do novinového papiera. Nezriedka sa stávalo, že kyslý nálev začal nebezpečne pretekať do novín, čo bolo signálom k zrýchleniu chôdze. Naša nasledujúca príhoda už s ruslikami bezprostredne nesúvisí, ale určitá podobnosť je tu evidentná.

Často som sa chodieval hrať k spolužiakovi Tíborovi Gutraymu, ktorý býval v priestoroch kalvínskeho kostola. Za kostolom bol postavený veľký drevený záchod. Všetko by bolo v poriadku, až na to, že celá konštrukcia tohto sociálneho zariadenia nebola stavaná pre deti. Pri jeho použití naše krátke nohy viseli vo vzduchu a tiež sme si museli dávať pozor, aby sme nebodaj nezmizli v priveľkom sedacom otvore. Jedno nedeľné popoludnie, zrovna, keď som bol nútený použiť spomínané zariadenie, niekto zo spoluhrajúcich sa detí hodil do záchodu môj pekný pulóver tak nešťastne, že ten preletel vetracím otvorom a padol za mňa, priamo do veľkého, zlovestného krátera. V snahe o jeho zachytenie som stratil rovnováhu a nechýbalo veľa, aby

som svetrik nenasledoval. Hrozivá myšlienka, čo bude doma, mi naháňala strach, a tak spolu s Tiborom sme sa pokúsili o výlov. Dlhá palica od fazule nám dobre poslúžila. Horšie to vyzeralo s úlovkom, ktorý aj napriek vodnému kúpeľu hrozne zapáchal a zosilňoval moju beznádej. Prišiel čas transportu. Pulóver sme zabalili do novín a ja som sa rozbehol smerom k nášmu domu. Cestu som si skracoval, ako sa len dalo a pretože bola nedeľa, naši susedia sedeli, ako obyčajne, v záhrade. Udychčaná, nesúc pod pazuchou veľký novinový zábal, vbehol som im rovno do náručia. Prvý ma zbadal sused z prízemnia, pán Rošák. Určite ho môj nevšedný náklad upútal, keď sa opýtal: “Števkú, ta čo tam nešeš?”. Pochytili ma rozpaky. S pohľadom na hrozivo sa premákajúce noviny som si na niečo spomenul a dal rýchlu odpoveď: “Ta kvašne ribi” a ešte prudšie som sa rozbehol. Ako som doma pochodil, to si už nepamätám, ale určite viem, že o “kvašních” rybách nebola reč.

Čas detských hier

Pribúdajúce roky sú poznamenané narastaním našich záujmov a záľub. Pionierska organizácia ponúkala účasť v záujmových krúžkoch a tiež zabezpečovala verejné vystupovania na kultúrnych a politických slávnostiach. Počúvanie rozhlasových hier a čítanie zaujímavých kníh vhodne vyplňovalo náš voľný čas.

V tomto období, z dôvodov celoštátneho šetrenia elektrickým prúdom, dochádzalo k jeho pravidelnému večernému vypinaniu. Večery sme trávili pri sviečkach a petrolejových lampách. Často sa stávalo, že pri rozhlasových prenosoch z MS v ľadovom hokeji, ktoré sa vtedy zásadne hrávali v zimnom období, vypadol prúd. V takomto prípade bolo potrebné vyhľadať miesto, kde generátor vyrábajúci elektrinu umožňoval počúvanie reportáží. V budove Lesnej správy, ktorá stála na začiatku Kudlovskej ulice oproti kostolu, sa vyrábala požadovaná elektrická energia a vonkajšie rozhlasové reproduktory umožňovali nerušený rozhlasový prenos. Miestni milovníci ľadového hokeja, ktorí sa nedali odradiť nepriaznivým počasím, stáli vonku a búrlivo prežívali priebehy reportáží zo zápasov nášho národného mužstva. V tre-

tinových prestávkach poslucháči vyhľadávali teplé občerstvenie, aby so začatím hry sa spolu s hlasmi rozhlasových reportérov opäť ocitli v hokejovej aréne MS.

Návštevy miestneho kina patrili k našim najpríjemnejším zážitkom. Spomínam na dve filmové predstavenia, ktoré mali veľký vplyv, hlavne na nás chlapcov. Ruský film Timur a jeho družina bol inšpiráciou k vytváraniu detských skupín. V záhradách sa z konárov a lístia stavali rôzne úkryty a koliby, nazývané “kuče”. A našim hráčom neunikli ani dostupné pôjdové priestory v blízkom okolí. Maďarský film Civil na ihrisku s komikom Latabarom v hlavnej úlohe priblížil príbeh detského uličného futbalového družstva, ktoré postúpilo až do víťazného celoštátneho finále. Odozvou na film bolo vytváranie detských tímov, ktoré hrali medzi sebou futbalové zápasy. Spomínam na jedno takéto stretnutie v Ondovčinovej záhrade, kde v napínavom priebehu zápasu sme ani nepostrehli, že rozzúrený majiteľ pozemku vtrhol medzi nás. Mali sme čo robiť, aby sme si zachránili nielen svoje duše, ale aj tú, ktorá bola skrytá v koženom obale. Stratíť v tomto čase futbalovú loptu bolo opravdivé nešťastie. Po určitom čase hranie uličných zápasov upadlo, hlavne pre nedostatok vhodných hracích priestorov. Kto si chcel ale dobre zahrať, potreboval sa dostať na Baňu. Tak sme volali trávnatý úval situovaný medzi železničnou traťou a plotom futbalového ihriska Tatran. Poväčšine tu dominovali chlapci z Harčárskej /Hrnčiarskej/ ulice a blízkeho okolia. Hra začínala “valaštovaním”, ktoré spočívalo v rozdelení hráčov do dvoch družstiev. Pokiaľ sa pri nepárnom počte zvýšil hráč, všeobecne nazývaný Stromba, bol pridelený k slabšiemu celku. Majiteľ futbalovej lopty mal zaručené miesto v zostave, nehľadiac na to, ako vedel hrať. Vlastniť futbalovú loptu značky Artex s trojpáskovým vzorom, volaný “trojpasak”, to už bolo vážne privilegium. V zimnom období naša pohybová aktivita zmenila svoje formy. Poväčšine sme sa sánkovali v parku na Hancovom poli, korčuľovali, hrali hokej, ktorý vyzeral všelijako, lebo v tom čase bol nedostatok náčinia, výstroje i samotných ľadových plôch.

Hokej na zatačke

Medziuličné súťaženie pretrvávalo i v zimnom období. Nebol to už futbal, ale hokej a ponuka na zohratie takéhoto zápasu prišla k nám zo Suchého jarku, ktorý bol pomerne ďaleko od Ružovej ulice. Museli sme sa poponáhľať, aby sme na zápas prišli včas. Privítal nás dlhý, úzky, krivoľaký a dokonale zamrznutý potok, zvaný Suchý jarok. Výstroj obidvoch družstiev zodpovedal dobovému štandardu. U niektorých hráčov hokejky boli upravené konáre z príľahlých porastov, iní zase nemali problémy s korčuľarskou technikou, lebo hrali bez korčulí. Najväčším prekvapením bol tvar hracej plochy. V jej prostriedku bola ostrá zatačka, ktorá bránila v priamej strele, ako aj v snahe o prihrávku. Ďalšou nezvyčajnosťou bolo, že sa brankári pre ohyb potoka nemohli vidieť a tiež, že niektorí domáci hráči, ktorí hrali bez korčulí, prebiehali po zemi vo vnútri oblúka za účelom prekvapujúceho protiútok. Celé hokejové snaženie obidvoch družstiev končilo na zákrute hracej plochy a zápas sa skončil zaslúženou bezgólovou remízou.

Aj napriek spomenutým nedostatkom je potrebné upozorniť na jedinečnosť tohto športového zápolenia, lebo história dejín ľadového hokeja dovedy nezaznamenala takú raritu, ako je odohranie zápasu na ľadovej ploche so zatačkou.

Miništrant, hasič, futbalista

Rímskokatolícky kostol poskytoval nám, chlapcom, netradičnú spoločenskú realizáciu – miništrovanie. Miništranti pomáhali pri náboženských obradoch a organizačne podliehali pokynom kostolníka, ktorým v tom čase bol pán Babjak. On určoval, kto a kde bude miništrovať, a preto sme si ho všetci veľmi vážili. Moje skromné začiatky sú spojené s miništrovaním na pobožnostiach a pohreboch. Mladších miništrantov, ku ktorým som patril aj ja, bolo poznať podľa čiernych plstových ramenných golierov. Naši starší kolegovia, ktorí nosili červené goliere, pomáhali pri väčších cirkevných slávnostiach, vyzváňali na ručných zvončekoch a spamäti ovládali latinské modlitby. Náš ob-

div si získavali aj tým, že vedeli zvoniť na veľkých kostolných zvonoch a v sakristii predvádzali rôzne triky s kadidlom. Komunistická politizácia školstva, šport a príchod nových záujmov predčasne ukončili moju miništrantskú kariéru. Aj keď spomienka na popálenú nohu mi zostala navždy.

Hasičský dom bol jedným z troch základných orientačných bodov využívaných pri určovaní miesta našej ulice. Na otázku: "Dze bývaš?" odpoveď mohla znieť: "Pri koscele, pri bužni alebo pri "Hasičskom dome". Samozrejme, že hlavným poslaním dobrovoľných členov hasičského zboru bolo zabezpečovanie požiarnej pohotovosti. Správcom a zároveň vedúcim humenských požiarnikov bol p. Neupauer, ktorý prekypoval veľkou aktivitou. Jeho snahou a pričinením sa vytvorili požiarnické družstvá rôznych vekových kategórií, ktoré pravidelne cvičili a pripravovali sa na celooblastné preteky. Naše družstvo mladších žiakov sa tiež zúčastnilo spomínaných kvalifikačných pretekov v Prešove. Bohužiaľ, do celoslovenského kola sme nepostúpili. Sklamanie nemalo konca-kraja, ale zážitok z prvého zájazdu bol nezabudnuteľnou odmenou.

Dva humenské futbalové kluby Tatran a Lokomotiva poskytovali mladým záujemcom možnosť trénovať a hrať zápasy. Začínal som v žiacom družstve Tatranu pod vedením gréckokatolíckeho farára, známeho pod menom Pop. Moje snaženie vyústilo až do hry v staršom doraste, ktoré v tomto čase účinkovalo v celoslovenskej dorasteneckej lige. Mladšia kategória dorastu, ktorú trénoval pán Melko, je zvečnená na dvoch zachovaných záberoch. Pri pohľade na mladé tváre dnešných už sedemdesiatnikov nechce sa veriť, ako ten čas ubehol. Na zostávajúcom fotozábere zhotovenom 15.11.1956 je slávna futbalová jedenástka humenského Tatranu pred stretnutím na domácom ihrisku proti družstvu z Užhorodu. Zľava: Adamov-Bobrov, Bakoš, Pirič, Lenčeš, Ryba, Marcinčák, Varády, Tajner, Muravský, brankár Kovalčík, Mudray.

Keď zachmúrený brankár neskôr rozdáva úsmevy

Naše družstvo mladšieho dorastu hralo v Michalovciach futbalový predzápas. Na výsledok si nespomínam, ale brankára zo súperovho celku mám živo pred očami. Spomínaný gólman bol na svoj vek urastený a veľmi dobre stavaný. Zastráňoval nás nielen tvrdosťou a agresivitou, ale hlavne svojím výzorom. Jeho tvár bola príšerne zamračená a akýkoľvek fyzický kontakt s ním nám naháňal strach. Zapamätal som si jeho prezývku. Volali ho Siki. Po dlhom čase a čisto náhodou som zistil, že strašidelným brankárom nebol nikto iný, ako Ján Pisančin, ktorý pod menom Ander z Košíc nám rozdáva úsmevy dodnes.

Stredná škola a naše záujmy s ňou spojené Basketbal

Vďaka našim učiteľom telesnej výchovy som si tento predmet obľúbil a hlavne basketbal. Okrem hrania v škole, chodili sme trénovať po večeroch do miestnej telocvične. Časom sa vytvorilo veľmi dobré družstvo, ktoré hralo dlhodobu celoslovenskú dorasteneckú ligu a v druhom roku pôsobenia v boji o postup na celoštátne majstrovstvá sme obsadili 3. miesto na Slovensku. V tomto čase sa zápasy často hrávali v malých telocvičniach s neregulárnymi rozmermi ihrísk. Pamätám si na zápas v Čadci, kde v protíľahlých rohoch hracej plochy stali veľikánske pece z kachlí. Z bezpečnostných dôvodov sa kritériá sprísnila a naša telocvična sa tiež dostala na listinu nevyhovujúcich. Najbližšie povolené ihrisko bolo až v Snine, kde sme museli cestovať za účelom odohratia domácich zápasov. Pokiaľ sme si chceli zahrať počas školských prázdnin v našej telocvični basketbal, bolo potrebné zozbierať peniaze na fľašu vína, ktorá bola kľúčom ku kľúčom od telocvične, ktoré vlastnil pán školník. S odstupom dlhého času chcel by som vzdať úctu a poďakovanie tým, ktorí sa v tomto období najviac podieľali na našich úspechoch. Boli to: Oto Varády, hráč, tréner a vedúci v jednej osobe a basketbalisti Piťo Frank a Rudko Škovranko.

Školská hudobná skupina

Nové hudobné trendy prichádzajúce zo Západu mali na nás veľký vplyv. Vytvorenie školskej hudobnej skupiny prišlo akosi spontánne, bez zásahu našich nadriadených. Po krátkom čase sa obsadenie jednotlivých hudobných nástrojov vykryštalizovalo a nácvik začal v priestoroch školského suterénu. Náš triedny učiteľ V. Hnát stal sa pedagogickým vedúcim skupiny, čím sa nám otvorili možnosti hrať na zábavách a večierkoch. V skupine hrali: Antal, Capák, Arsenjev, Dobňák, Moravčík, Gajdoš a s príchodom najlepšieho hudobníka Mariána Čekovského sa kvalita hudobného prejavu podstatne zlepšila. V mojom prípade to bolo jasné, že bez hudobného vzdelania sa môžem uchádzať len o miesto bubeníka. Spomínam, že ako decko som doma pri počúvaní hudby z rádia neustále bubnoval paličkami od pier na krabicu s listovými papiermi. Ako sa hovorí, "Čo sa v mladosti naučíš...". Nevýhoda byť bubeníkom sa prejavila pri zájazdoch, kedy bolo potrebné celé zariadenie nosiť, nakladať a podobne. Nezabudnuteľným zážitkom bol prázdninový zájazd s estrádnou skupinou Chemkostavu po Slovensku. Okrem našej hudobnej skupiny v úspešnom estrádnom pásme účinkovali bývalí futbalisti D. Bindas a J. Mudray, ďalej J. Šubiak, S. Juščák a sestry Orendáčové. Rád by som zaspomínal na našu hudobnú hviezdu Mariána Čekovského, ktorý so svojim absolútnym hudobným sluchom často privádzal svojich spoluhráčov do bezradnosti. Pri hraní sa stávalo, že keď Marián nebol spokojný s hrou spuluhodníkov, buď začal silno udierať do klávesnice s cieľom prehlušiť falošnú harmonizáciu skupiny alebo hlasito a zlostne vykrikoval názvy zložitých dimenzovaných akordov, ako napríklad C9, G6, F+, ktorým rozumel len on sám.

Folklórny súbor Vihorlat

Spomínaný súbor viedla p. učiteľka Gajdošová a naším najbližším cieľom bola celoštátna prehliadka amatérskych folklórnych súborov v Prahe. Nacvičovali sme pásmo ľudových tancov, ktoré malo meno

”Idze verbung idze”a znázorňovalo verbovačky na Východnom Slovensku. Časť hudby zložil známy Humenčan a futbalový fanúšik Jožko Koreň. Hudobný sprievod tvorila harmonika, na ktorú hral Miki Gross a spev tanečníkov. Zháňanie vhodných krojov i čižiem nebolo jednoduchou záležitosťou a vedúca súboru vyvinula pritom veľké úsilie. Všetci sme pristupovali k nácviku veľmi svedomito a zodpovedne. Naše vystúpenie malo pozitívny ohlas a samotný zájazd do Prahy bol pre nás neobyčajným zážitkom. V električkách často dochádzalo k úsmevným situáciám, keď Pražáci počujúc naše “hutoreníe” sa nás pýtali, odkiaľ sme. Domnievali sa, že sme Poliaci, Bulhari, Juhoslovania, ale ani náhodou ich nenapadlo, že sme ich spoluobčania z východu republiky. Na prvom fotozábere je mužská časť súboru. Na druhom moja tanečnica Magda Veselá v páre so mnou.

A teraz tri príhody zo školských lavíc.

Školský výlet

Tesne pred ukončením školského roku sa naša výlučne chlapčenská trieda 10.B zúčastnila niekoľkodňového výletu s pobytom v prírode na Morskom oku, kde v tomto čase stanovanie bolo povolené. Pochod zo Sninských Hámrov sme hravo zvládli a utáborili sa na mieste určenia. Každá dvojica si postavila stan, známy pod názvom ihlan, ktorý nemal podsadu a skladal sa z dvoch zopnutých maskáčovo zafarbených cielt. Upínacie kolíčky a prostrednú stanovú tyč sme si vyrezali z blízkyh krovín. Plátenný mech, donesený z domu, sme napchali suchým listím, čím sa získalo spacie lôžko. Deky na prikrytie a tepláková súprava nás mali chrániť pred nočným ochladením. Naším vedúcim bol učiteľ telesnej výchovy Ján Vološin. Vysoká postava, čierne vlasy, fúzy, úsmev na tvári. Tak sme ho poznali a taký ostal v našich pamätiach. Okrem svojich pedagogických a organizačných schopností vedel svoj maliarsky talent a zručnosti s tým spojené plne zúročiť aj pri výstavbe športových ihrísk a atletických dráh, ktoré nielenže naprojektoval, ale aj manuálne budoval.

K nám žiakom bol spravodlivý, ale vedel byť aj primerane prísny.

Mali sme ho veľmi radi. Náš výlet prebiehal podľa plánu a záverečné poobedňajšie odpoľudnie, deň pred ranným odchodom, sme mali využiť na osobné voľno a prípravu programu k záverečnému táboráku. Jeden z našich spolužiakov, ktorý neprospieval a hlavne mal problémy so školským poriadkom, našu školu pre spomínané dôvody nedokončil, prišiel s nápadom jemu vlastným: "Čo by sa stalo, keby sme si išli na jazero začlnkovať?". Ponuka zaváňala dobrodružstvom a aj napriek prísnemu zákazu nášho učiteľa, neodolali sme. Boli sme štyria. V blízkej opustenej kôlni sme našli dosky, slúžiace ako pádla. Plávajúcim korábom mala byť pramica, ktorá z neznámych dôvodov nebola reťazou uzamknutá tak ako jej drevené družky. Netrvalo dlho a loďka s našou štvoricou sa objavila na ešte pokojnej zelenomodrej hladine Morského oka. Plavili sme sa popri brehu z dôvodov utajenia, čím sa naše vzrušenie stupňovalo. Dodnes neviem pochopiť, ako sme mohli ignorovať všetky zákazy a možné dôsledky, vyplývajúce z prípadnej nešťastnej nehody. Naša naivita, že sa nepozorovane vrátíme tam, odkiaľ sme prišli, nemala očakávané trvanie. V materskom prístave začalo byť neobyčajne rušno a našu pozornosť upútali výkriky, piskot i mávanie. Už nám bolo nad slnko jasné, že len urýchlený návrat by nám možno mohol poslúžiť ako poľahčujúca okolnosť. Lenže počasie sa neočakávane zmenilo. Silný protivietor začal tvoriť vlny, pričom si točil našu bárku, ako chcel. Improvizované pádla nemali veľkú nádej kontrolovať túžobný priamy smer plavidla a po nemalých útrapách unavení a vyčerpaní sme sa konečne vrátili. Nikto nám nič nevyčítal, učiteľ nás disciplinárne neriešil a my štyria sme sa pri praskajúcom táboráku cítili ako malí dobyvatelia Morského oka. Ráno, keď sme všetko pobalili a upratali, trieda nastúpila k záverečnému hodnoteniu nášho výletu. Veci vyzerali ružovo až na moment, keď som zrazu začul aj svoje meno a kompletná loďná posádka predstúpila pred triedny poradovo vytvorený tvar. Ležérne sme postávali predstierajúc našu ľútosť a pokoru, čakajúc obligátne disciplinárne pokarhanie. To, čo nasledovalo, na to sa nedá zabudnúť. Pravačka urasteného učiteľa Vološina štyrikrát zasvištala vzduchom a my sme utržili také statočné facky, že sme mali čo robiť, aby sme ich na nohách ustáli. Nasledoval

povel k pochodu, a tým bola celá záležitosť vybavená. Po príchode do školy sa nikto z nás nestožoval a učiteľ tiež považoval záležitosť za uzavretú. Bola to "otcovská príučka", ktorá prišla v pravý čas a pomohla mi zvládať krivoľaké smery mladosti tak, ako ich nakoniec zvládla aj neposlušná pramica na Morskom oku. Keď sa povie: "Ešte mi za to raz budeš ďakovať", tak mám pocit, že teraz nadišla tá správna chvíľa, aby som dodatočne s láskou a po rokoch verejne prehlásil: "Za všetko vám ďakujem, pán učiteľ!"

Cenný nález

Pokojný priebeh zimných prázdnin bol narušený nečakanou príhodou. Známý hvizd pod našim oknom oznamoval príchod môjho priateľa a spolužiaka zo susednej triedy Aljošu Arsenjeva. Môj pohľad upútal malý čierny predmet v jeho ruke, ktorým vzrušene mával. Okamžite som zbehol dole k nemu a neveriac vlastným očiam, že čierny malý zápisník v rukách spolužiaka je známkovací notes nášho učiteľa slovenčiny pána Pavla Bileca, ktorý Aljoša našiel v kašovitom snehu pred školou. Ako túto, pre nás veľmi cennú vecičku, mohol náš učiteľ stratiť, je dodnes záhadou. Boli sme postavení pred situáciu, ktorá mohla mať dve riešenia. Buď notes vrátíme tak, ako sa našiel, alebo si popravíme prospech pripísaním lepších známok. Pretože obidvaja sme neoplývali oslňujúcim prospechom, zvolili sme druhú alternatívu. S citom, aby to nebolo okaté, sme do notesa i do žiackych knižiek s falšovaným podpisom učiteľa, pripísali niekoľko slušnejších známok a záznamník poslušne zanesli do zborovne. Po prázdninách sme s napätím očakávali, čo sa stane. Nestalo sa vlastne nič. Čas bežal a pocit vychytralosti zo zlepšenia priemeru známok nás tešil. Až jedného dňa počas hodiny slovenčiny vyučujúci pozrel do notesa a povedal: "Molokáč, nejako si sa rýchlo zlepšil." Zamrazilo ma, ale robil som sa, akoby sa ma to netýkalo. Uvedomil som si, že pán Bilec na náš podvod prišiel, ale zachoval sa gentlemansky, známky nám uznal a pridržal sa ľudovej múdrosti, že nález má byť patrične odmenený, čo sa aj stalo.

Ako sa mená prešovských hádzanárov ocitli v slovenskej literatúre

Bol pondelok a o priebeh vyučovacej hodiny zo slovenskej literatúry som nejavil väčší záujem z dôvodov nedávnej odpovede zo spomínaného predmetu. O to viac som bol pohrúžený do čítania športových správ z uplynulej nedele, ktoré mi poskytovali noviny ukryté pod lavicou. Práve, keď som sa v duchu preniesol na štadión prešovských hádzanárov a prežíval ich napínavý zápas, ľahké kopnutie do nohy od spolusediaceho spolužiaka Dežka Dobňáka ma prebralo zo športového sna. Nechápavo som hľadel na vyučujúceho, ktorý, vidiac moju indisponovanosť, znovu zopakoval: "Molokáč, vymenuj postavy z Jesenského diela Demokrati!". Pretože som sa na hodinu vôbec nepripravil a spomínanú knihu nečítal, moja situácia vyzerala viac ako zle. V boji o sebazáchranu som použil túto nezvyčajnú odpoveď: "V diele Demokrati vystupujú tieto postavy" a začal som vymenovávať mená hádzanárov prešovského Tatranu: "Poliak, Strelec Seruga, Šesták, Tomko, Kunay". Učiteľ Bilec vrhol na mňa udivený pohľad. Možno si nebol istý, či nespomínam nejaké malé postavičky zo spomínanej knihy a mrzuto povedal: "Dobre, dobre, ale vymenuj hlavné postavy.". Kratučký čas medzi mojou nezmyselne zavádzajúcou odpoveďou a reakciou vyučujúceho využili najlepší šepkári triedy na bleskové doručenie mien dvoch hlavných postáv, ktoré som s vážnym výrazom tváre predostrel. V konečnom dôsledku každý účastník tejto malej školskej epizódky dostal, čo očakával. Učiteľ požadovanú odpoveď, šepkári moje najvyššie uznanie a ja, že som vyviazol z tejto prekérnej situácie bez úhony. Z uvedeného príbehu mohlo by vyplynúť poučenie, že aj zdanlivo neriešiteľná situácia má svoje riešenie a nikdy sa netreba vopred vzdávať. Keby ste sa ma teraz spýtali na mená dvoch hlavných postáv zo spomínaného diela, odpoviem vám s vážnym výrazom tváre, že sú to Tolkoš a Landík.

Humenský básnik Andrej Pilát

Andrej Pilát Alexandrovič Polonský, to je jeho celé umelecké

meno, sa narodil v roku 1900 v Poloni okres Sanok v dnešnom Poľsku a na humenskú literárnu scénu vstúpil začiatkom šesťdesiatych rokov. Je potrebné povedať, že básnik, keď ho môžeme takto nazvať, nedosiahol vo svojom živote vyššie vzdelanie, a to poznamenalo celú jeho tvorbu. V snahe o rýmované verše používal česko-slovenské slová, ktoré doplňoval nárečovými výrazmi, čím sa jasne postavil na stranu naivnej poetickéj tvorby. Pokiaľ by sme chceli charakterizovať jeho osobnosť, tak v prvom rade je treba povedať, že bol vysoko naivný a nekritický k svojej tvorbe, čím upútal pozornosť nás všetkých.

Kto objavil básnika?

“Objaviteľom” A. Piláta a jeho tvorby bol miestny archivár Tibor Čula, ktorého si básnik veľmi vážil pre jeho spoločenské postavenie. Pri jednom náhodnom stretnutí mu Pilát prečítal niekoľko básní a pán Čula, ovplyvňujúci neskonálnym zmyslom pre humor, reagoval spôsobom jemu vlastným. Okamžite básnikovi udelil Čestné uznanie za vynikajúcu tvorbu, ktoré napísal do zošita s básňami a zároveň mu povedal, že poézia má vysokú umeleckú kvalitu a každé slovo hodnotu 3,70 Kčs. Možno táto skutočnosť bola motivačným faktorom pre nášho literáta, ktorý sa prezentoval neustálou dennou tvorbou. Spomínaná príhoda sa dostala ku mne prostredníctvom môjho brata Milana, ktorý sa priatelil s pánom Čulom. Na Ružovej ulici, ihneď vedľa nášho domu, sa začala stavať nová bytovka a nočným strážnikom nebol nikto iný ako A. Pilát. Už jeho fyzický zjav vyvolával úsmev. Pilát bol malej, územčistej postavy, často oblečený do ťažkého hrubého kabáta a vždy mal na nohách teplé, čierne čizmy. Veľký starý bicykel mu slúžil ako dopravný prostriedok a neustále zvonenie na archaickom ”brinčku” uputávalo pozornosť okolia. Na základe získaných informácií som jedného podvečera navštívil nočného strážnika s tým, že sa v Humennom poverá o jeho tvorbe. Pilát okamžite a s neuveriteľným zápalom začal prednášať svoje básne. Ukázal mi tiež spomínané čestné uznanie a ja som tužil, že sa rodí nový literárny projekt.

Básnik a študenti

Po informovaní svojich spolužiakov S. Dudu a D. Šoltésa o mojom umeleckom zážitku sme ihneď prikročili k náčrtu plánu našej spolupráce s básnikom. Vychádzajúc z Pilátovej naivity, potrebovali sme vytvoriť atmosféru dôveryhodnosti tým, že o jeho tvorbu javia záujem bratislavské vydavateľstvá, ktoré za slušný honorár básne odkúpia a uverejnia. Na základe učiva zo slovenskej literárnej histórie sme použili meno vtedajšieho šéfredaktora Slovenských národných novín D. Egra, ktorý v našom prípade (akože) reprezentoval bratislavské inštitúcie. Pod menom Dr. Egro vystupoval S. Duda. Častá prítomnosť "šéfredaktora z Bratislavy" udržiavala Piláta v neustálej tvorivej činnosti. Nami zhotovená pečiatka s menom D. Egra a vymyslenou bratislavskou adresou slúžila ako prostriedok pre potvrdenie našej pravosti. Pri večerných návštevách sme používali nasledovnú stratégiu: Najprv som sa objavil v Pilátovej malej strážnickej búde s oznámením, že lietadlo z Bratislavy na palube s umelcami a zahraničnými hosťami je už na ceste z letiska v Kamenici N/Cirochou a zároveň som skontroloval, či je "čistý vzduch". Záujemci o tento zážitok stáli za najbližším rohom, čakajúc na môj signál. Všetci návštevníci vystupovali pod menami vedcov a spisovateľov. Tie sme získavali z preberajúceho školského učiva. Po vzájomnom predstavení Pilát prečítal najnovšiu tvorbu a potom predvádzal detinské cviky s puškou, s fľašou plnou vody a pod. Literárno - zábavný večer skončil priateľským rozlúčením a zápisom do umelcovho zošita. Pilátova tvorba v pomerne krátkom čase získala nemalú popularitu. Úryvky z jeho básní sa často recitovali a záujem o ne sa neustále zvyšoval. Pri jednej z návštev nás Pilát prekvapil týmto napísaným prehlásením: "Ja mam názor inšie nazory, svoje básne duplikatujem, aby moji priatelia mali menej práce s mojimi básnami." V praxi to znamenalo, že začal písať cez indigový papier a my sme ihneď mali v rukách jeho najčerstvejšiu tvorbu. Básne sa po prvýkrát prezentovali pred verejnosťou na hodinách brannej výchovy, ktorú sme mali s naším obľúbeným učiteľom Františkom Čajom. Po zápise do triednej knihy ma učiteľ vyzval: "Moly, čo nového napísal

Pilát?” Predstúpil som pred triedu a za veľkého jasotu som predniesol celkom nové básne. A tak to išlo dokola, až jedného dňa...

Rozchod

Takmer po dvoch rokoch spomínaného kolotoča Pilát začal pochybovať o našej pravosti a jeho chovanie k nám neveštilo nič dobré. Básnik sa začal dožadovať finančnej odmeny, požadoval okrúhly tvar pečiatky a pre nás už aj tak veľmi zlú situáciu ešte výraznejšie zhoršili neznámi jedinci, ktorí bez nášho vedomia navštívili Piláta, pričom mu ukradli víno a cigarety. Ľuďom, bývajúcim v susedstve novostavby, sa nepáčilo naše počínanie, považovali to za zosmiešňovanie staršieho človeka a básnika upozorňovali na podvádzanie z našej strany. Pri posledných návštevách sme začali pociťovať neistotu už aj preto, že v prostriedku miestnosti vždy ležala na zemi sekera. Pri poslednom stretnutí básnik dostal 13 Kčs, ktoré naša trieda zozbierala a výplatná listina bola opečiatkovaná rozmazanou okrúhlou pečaťou SZM. Pilát bol veľmi sklamaný, lebo očakával niekoľkotisícovú odmenu a tvar okrúhlejšej pečiatky privítal s poznámkou, že takto malo byť od začiatku. Tým nám dal jasne najavo, že už nám neverí a my sme pochopili, že čas sa naplnil. Naš vzťah sme ukončili, ale Pilát nie.

Vydajte mi ho

Po uplynutí určitého času, keď som sa ráno ponáhlal na vyučovanie, čakalo ma nepríjemné prekvapenie. Pred našou školou stáli spolužiaci, varujúci ma, že v blízkosti riaditeľne stojí Pilát so sekerou v ruke a na základe toho, že ma poznal podľa mena, požadoval moje vydanie. Tu je potrebné poznamenať, že básnik poznal podľa skutočného mena iba mňa. Všetci ostatní aktéri, podieľajúci sa akýmkoľvek spôsobom na spomínanom projekte, vystupovali pod cudzími menami a podobné nebezpečenstvo im nehrozilo. Do školy som sa dostal zadným vchodom a s neistotou očakával, ako sa situácia vyrieši. Do triedy vošiel zástupca riaditeľa A. Vasiľ a spýtal sa, či ešte niekto

z triedy navštívil toho človeka stojaceho na chodbe. Keď na svoje veľké prekvapenie zistil, že je v tom namočená skoro celá trieda, prehlásil, že akékoľvek ďalšie kontakty s Pilátom by mohli mať pre nás ďaleko vážnejšie následky. Vzťah medzi nami a básnikom sa definitívne skončil, ale tvorba, ktorú Andrej Pilát po sebe zanechal, je stále živá a ešte aj dnes dokáže vyčariť naše úsmevy.

Prázdninové príbehy

Po ukončení strednej školy väčšina z nás odišla z Humenného do iných miest študovať a domov sme prichádzali hlavne počas školských prázdnin. Priložené dve fotografie zachycujú veľkonočnú atmosféru z tohto obdobia, keď sme spolu s Dušanom Šoltésom a Tiborom Gutrayom navštevovali naše známe a pekné dievčatá. Moje prázdninové príbehy sú spojené poväčšine s hudobnou kulisou, ktorá bola neodmysliteľnou zložkou našej zábavy.

Rozhlasoví redaktori hudobnej relácie maratón

Do zábavného podniku Sodomka prišla nová hudba, ktorú tvorili košickí ineligentní Rómovia. Boli to dobrí hudobníci, ale ich nástrojové obsadenie a štýl hrania z 50-tych rokov akosi nesedel s novým prichádzajúcim hudobným trendom. Keď sme spolu s Dušanom Šoltésom a Lexom Durkotom ich poprvýkrát počuli hrať, úsmevom sme sa neubránili. Lexo prišiel s nápadom, že zvečnenie hudobného prejavu tejto skupiny by nám mohlo kedykoľvek poslúžiť ako malé rozveselenie. Jedno popoludnie, keď sa skupina pripravovala na večerné vystúpenie, poctili sme ich svojou návštevou s tým, že ako redaktori hudobnej relácie Maratón máme záujem o ich hru. A naším úmyslom je natočenie zvukovej nahrávky. V tomto čase Lexov magnetofón Sonet-Duo patril k špičkovým záznamovým aparatúram a naši muzikanti boli tým tak unesení, že ich ani nenapadlo pýtať naše identifikačné preukazy. Vzájomná dohoda znela, že vedúci skupiny sa predstaví, zažela príjemnú zábavu a uvedie názov prvej skladby. Keď Lexo po

obligátnej príprave, ako je počítanie jedna, dve, tri, dal pokyn k akcii, ozval sa kapelníkov hlas: "Vážení priatelia, košická hudobná skupina Jožka Raca vás víta, praje vám príjemný večer a prvou našou skladbou je pieseň "Sčervena, sčervena". Keď sa záznam prehral, nadšenie hudobníkov nemalo konca-kraja. Pokriky hudobníkov ako: "Ale tá harmonika reže," alebo: "Jožo, tie husle idú," dotvárali celkovú atmosféru. S poďakovaním a s prísľubom skorého zaradenia nahrávky do nášho vysielania sme sa s nimi rozlúčili a za najbližším rohom s hlbokým výdychom si zagratalovali k dobrým hereckým výkonom. Pri našich častých prázdninových stretnutiach skupina Jožka Raca s piesňou "Sčervena, sčervena" nám dodávala ten správny počiatkový impulz k ďalšej zábave.

Nedeľná tancovačka v našom parku

V letnom období v nedeľných popoludňajších hodinách sa z humenského parku ozýval ťahavý zvuk saxofónu. To hudba pána Oláha pozývala každého, kto si chcel zatancovať. Vydĺždený betónový kruh, ktorý bol naľavo od hlavného vchodu, mal svoje korzo, krútiace sa okolo kruhu dotiaľ, kým hudba nezačala hrať.

S prvými hudobnými tónmi sa začínalo pozývanie do tanca, ktoré po chvíľke ustalo a netancujúci voľne postávali, čakajúc na vhodnú tanečnú ponuku. Aj my, študenti na prázdninách, sme sa tam občas chodili zabaviť. Našou špecialitou sa stalo neplatenie vstupného, čo sme považovali za malé strategické víťazstvo. Vstupné vyberal vedúci kapelník pán Oláh, ktorý s bločkom vstupeniiek po 2 Kčs vošiel medzi tancujúce páry a chrapľavým hlasom zhučal tanečníkovi do ucha: "Listečky, prosím.". Často dochádzalo k trápnyim situáciám, keď výzva na platenie sa nestretla s požadovaným výsledkom. Naša stratégia vyhnúť sa plateniu a akémukoľvek trapasu, bola jednoduchá. Pokiaľ hral saxofón, nástroj pána Oláha, veselo sme tancovali. V momente, že spomínaný nástroj zamĺkol, okamžite sme dievčatá odprevadili, poďakovali za tanec a čakali, kedy sa opäť ozve zvuk saxofónu. Keď sa tak stalo, naše tany-tany pokračovalo.

Všetko prebiehalo podľa plánu až do jedného dňa. Saxofón hral na plné pecky a my sme bezstarostne tancovali. Keď mi známy chraplavý hlas zahučal do ucha: "Listečky, prosím," skoro som odpadol. Bleskový pohľad k hudobníkom dal odpoveď. Na saxofóne hral mladý hudobný talent z Podskalky, niečo ako Patrik Ziga. A bolo jasné, že nás už pán Oláh "prečítal". Náhodný rozhovor s kapelníkom a naša ponúknutá hudobná spolupráca vyriešili problém. Vzájomná dohoda spočívala v tom, že my, čoby hudobníci, niekoľkokrát za večer zahráme a odmenou pre nás bude bezplatné tancovanie. Pri otázke smerom k vedúcemu hudby, ako nás bude poznať medzi tancujúcimi, krátko sa zamyslel a povedal: "Kyvajte hlavama.". Viacej o tom nebola reč.

Pri prvom testovaní bezplatného tancovania sme dokonca netrpezlivo čakali, kedy saxofón prestane hrať a dôjde k očakávanej situácii. Keď sa pri mne ozval chraplavý hlas, ktorý hovoril niečo o "listečkoch", začal som výrazne kývať hlavou zľava doprava. Moja tanečnica na mňa s hrôzou hľadela, zrejme si myslíac, že je práve svedkom čerstvého epileptického záchvatu. Keď kapelník nereagoval na dohodnutý pohyb hlavy, povedal som: "Kývem hlavou.". Potom sa pán Oláh lepšie prizrel, spoznal ma a s hlasitým smiechom pokračoval v inkasovaní vstupného. S úľavou som si vydýchol, keď môj pohľad upútal tanečník, ktorého hlava sa začala nekontrolovateľne kývať a krútiť, čo malo veľmi veselú odozvu najbližšieho okolia. Mne však bolo jasné, že náš klarinetista si práve začal overovať dôveryhodnosť dohody s pánom Oláhom.

Keď má hudba meškanie

Jedno letné prázdninové odpoľudnie sme spolu s Dušanom Šoltesom sedeli na mestských "galandroch", keď zrazu z priestorov Horváthovho pohostinstva vybehli dvaja bezradne vyzerajúci čašníci. Pretože sme neboli od nich ďaleko, smerovali rovno k nám. Z ich vzrušeného vysvetľovania bolo zrejmé, že reštaurácia vzadu je plná slávnostných hostí. Hudba, ktorá mala zabezpečovať zábavu, nemohla sa dostaviť včas pre poruchu auta, a preto sa pokúšali nájsť náhradu. Na otázku, či náhodou nevieme hrať na nejakom hudobnom nástroji, sme

nedokázali dať presvedčivú odpoveď. Dušan mal ukončenú klavírnú školu, ja som niekedy hrával na bubny, ale to všetko už patrilo minulosti. Čašníci cítiac hoci len malú možnosť zachrániť beznádejne vyzerajúcu situáciu, začali nás prehovárať a prosiť o pomoc. Snažili sme sa im vysvetliť, že naše hudobné kvality sú na tak nízkej úrovni, že my dvaja nedokážeme zahrať jednu melódiu, nie to ešte hrať do tanca. Náš argument spočíval v tom, že bez tretieho hudobníka, ktorý by hral na sólový nástroj, to nepôjde. Už sme sa lúčili so smutnými verbovačmi, keď naše zraky upútal chlap, sediaci na lavičke v mestskom parku. Nebol to nikto iný, ako Humenčan nesúci prezývku Pizula, o ktorom sa povrávalo, že vie hrať na trúbku. Čašníci s radosťou prijali túto informáciu a v krátkom čase presvedčili trúbkara, aby spolu s nami pomohol v tejto nezávideniahodnej situácii. Všetko sa udialo veľmi rýchlo a my sme sa zrazu ocitli vo veľkej preplnenej sále.

Účastníci oslavy boli pekne oblečení a stoly, za ktorými sedeli, boli obťažkané jedlom a pitím. Usporiadatelia nás doviedli k pódiu, kde sa leskli opustené hudobné nástroje. Keď vrava utíchla a nedočkavé pohľady prítomných spočinuli na nás, bolo mi jasné, že to, na čo sme sa podujali, je nad naše sily a schopnosti. Cesta späť už nebola možná, lebo ľudia chceli tancovať a zabávať sa. Dušan zasadol za klavír, ja za bubny, Pizula sa postavil s trúbkou v rukách a po krátkej porade sme začali hrať. Ak sa to tak dalo nazvať. Podrobnosti už nepamätám, ale viem, že naše prvé tóny neveštili nič dobré. Pizula si trúbil ako na jarmoku, Dušan sa snažil pomocou akordov vyplňovať melódiu a môj bubon udržoval rytmus. V prvom momente som mal pocit, že pokračovať v tejto totálnej disharmónii je viac než neúnosné. Na veľké prekvapenie, ľudia v sále nevenovali našim hudobným pokusom pozornosť a zábava sa rozbehla na plné obrátky. Celková radostná atmosféra v sále nás upokojila a spomínam si, že naše hranie sa postupne vylepšovalo. V hudobných prestávkach sme mali občerstvenie a ľudia prichádzali za nami so žiadosťami o zahratie obľúbených piesní. Keď sa po niekoľkých hodinách prudko otvorili dvere a do sály vošli tí praví hudobníci, s úľavou sme si vydýchli. Na finančnú odmenu nespomínam, ale pamätám si potlesk, ktorým sme boli odmenení. Vonku sme

sa rozlúčili s Pizulom, sadli si opäť na “galandre”, stále ešte neveriac tomu neobyčajnému a nezabudnuteľnému zážitku.

Silvester na Palote

Koniec každého kalendárneho roka sme ako študenti slávili na tradičných silvestrovských zábavách. Aj tento rok to nevyzeralo ináč, keď zrazu jeden z priateľov prišiel s neočakávaným návrhom. Podarilo sa mu dostať kľúče od chaty a my sme sa mali rozhodnúť, či Silvestra neoslavíme práve tam. Z dodatočných informácií sa dalo dozvedieť, že chata je vlastne malý, strážny železničný domček pri trati na Palote.

Nevelká pohraničná obec rovnakého mena bola poslednou železničnou zastávkou na našom území pri ceste vlakom do Poľska. Vlaky už týmto smerom nepremávali, lebo železničné spojenia s našimi severnými susedmi boli zrušené. Domček, o ktorom je reč, stratil svoj funkčný význam, a tí, ktorí mali možnosť rozhodnúť o jeho osude, ho prerobili na malú obytnú usadlosť.

Myšlienka výletu sa nám zapáčila a na druhý deň odpoľudnia sme už sedeli vo vlaku do Medzilaboriec. Bolo nás sedem, mali sme gitaru, niekoľko fliaš vína a veľkú chuť sa zabaviť na tak odľahlom mieste. Cestu vlakom sme strávili v dobrej nálade, v speve a popíjaní vína. Keď vlak dorazil na konečnú, naša púť ešte nebola u konca. Začalo sa stmievať a my sme ešte museli niekoľko kilometrov šlapať v hlbokom snehu. Noc rýchlo sadla na zimnú krajinu, v ktorej naširoko - naďaleko nebolo ani živáčka. Snehom zaviata trať a železničné pražce pod našimi nohami nás dovedli k cieľu. Pri vstupe do domčeka sme boli prekvapení vzornou čistotou a poriadkom. Z nachystaného dreva sme nakládli oheň v peci. Uvarený čaj dobre padol pri konzumácii potravín z vlastných zásob. S pribúdajúcim teplom sme začali vychutnávať príjemnú atmosféru silvestrovského večera. Člen našej výpravy, ktorému boli požičané kľúče, si spomenul na odkaz od majiteľov chaty, ktorý bol adresovaný nám a znel takto: “Zabavte sa, ale ničoho sa nedotýkajte!”. V prvom momente sme tomu nevenovali pozornosť a navyše slovo o “nedotýkaní sa”, nám nedávalo žiadny zmysel. Starý rok odchádzal

a naše zásoby vína tiež. Asi hodinu pred polnocou sme zistili, že sotva máme na silvestrovský prípitok, a to pred nami malo byť ešte niekoľko hodín zábavy. Spať sa nikomu nechcelo, a tak na pretras prišiel aj odkaz majiteľov domčeka, ktorý, keď sme o tom hlbšie premýšľali, nám niečo zakazoval. Uvažujúc nad tým sme došli k podozreniu, že v chatke je niečo, o čo by majiteľ nerád prišiel. Ale čo? Prekvapujúca odpoveď prišla ešte pred polnocou.

V podlahe, v prostriedku miestnosti bol dokonale zakrytý otvor, ktorý umožňoval vstup do priestoru pod podlahou. Príklop sme odkryli a mihotavé svetlo sviečky odhalilo tajomstvo toho malého podsvetia. Nechceli sme veriť vlastným očiam a naša radosť nemala konca-kraja. Pivnica slúžila ako sklad vína a plné fľaše, ktorých tam bolo požehnané, boli zazátkované a ešte aj zavoskované. Malý zázrak sme ale nechceli zneužiť a ako spieva Jandov Olympik: "S citem pro věc jako vždycky," sme "štipli" len niekoľko potrebných fliaš na dôstojné privítanie Nového roku.

S odstupom dlhého času by som chcel aspoň symbolicky nielen poďakovať vlastníkom malej palotskej usadlosti za nezabudnuteľného Silvestra, ale poprosiť aj o prepáčenie, že ich odkaz: "Zabavte sa, ale ničoho sa nedotýkajte!" sme dodržali, matematicky povedané, len na päťdesiat percent.

Na záver môjho spomínania chcem pripíť plnou čašou toho palotského vína na zdravie vám všetkým a poďakovať sa mojim milým rovesníkom za spoločné prežitie krásnych a nezabudnuteľných chvíľ našej mladosti.

Štefan Molokáč

Townsville, Austrália, máj 2015

Anton PETRUŠOVSKÝ 1945

Bola vojna a naši museli evakuovať na stredné Slovensko.

Narodil som sa 28. 2. 1945.

Otec sa narodil v roku 1921. Keď vypukla vojna, mal 18 rokov. Bola

to preňho tragédia. Rovno do vojny. Vznikol Slovenský štát. Čo mal robiť? Do vojny musel.

Povolali ho, odišiel do Žiliny, narukoval a ako vojak záložnej jednotky sa dostal na ruský front. Otec spomínal, že mali jedného kapitána zo Žiliny, ktorý ich raz poslal do skladu. „Chlapci, pôjdete tam do skladu a zoberiete z vriec pálenku!“ A otec pokračoval: „Báli sme sa, sklad strážili Nemci, no rozkaz sme museli splniť. Rozbehli sme sa do skladu, vytiahli asi 4 mechy a vrátili sa. „Čo ste to, za Márišku, doniesli?“ Vysypal vrecia a z nich vypadli samé ľavé rukavice.

„Nuž, preto, že ste takí zlí, pôjdete ku koňom!“ A môj otec na to: „Ja, a ku koňom? Však ja som mestský chlapec!“ „Ja ani ňeznam, čo kuň,“ zahudral som si. Musel som to vydržať a vydržal takmer do konca vojny“.

Otec na Kryme dostal cholera. Ale vyliečil sa.

Keď už Rusi hnali frontu späť, otec mal dilemu, ako sa vlastne z toho Ruska dostane, veď po ceste ich pozabývajú. Bola tam pomerne veľká slovenská jednotka, mnohí už pozomierali. Vymysleli si leš. Zavinuli si ruky i nohy obvázmi a tvárili sa, že sú ranení. Nemci na nich: „Krank, krank?“ a vzali ich do lode, ktorou sa plavili cez Čierne more. Ak by ich Nemci odhalili, určite by ich na mieste pozabýjali. Dostali sa na druhú stranu do Rumunska. V Rumunsku „sa rozhadzovalo zlato“ lopatami. Nikto ho nepotreboval. „Kus chleba daj, kus chleba alebo cigaretu zafajčiť, načo nám je zlato ...!“ „Hladní sme putovali po Rumunsku. Keď bombardovali Bukurešť, tak sme len hlavy strkali do piesku. Nevedeli sme, čo sa robí. Utekali sme cez Rumunsko, Maďarsko a dostali sme sa až na Slovensko do Žiliny. Z celej jednotky sme prišli len traja. Otrhaní, dobití, zarastení, chudí. Keď nás ľudia videli, plakali nad nami. No hneď sa o nás aj postarali.“ Pomaly sa priblížil koniec vojny a otca prepustili do civilu.

Medzitým už naši boli evakuovaní do Martina, neskôr do Kláštora pod Znievom. Mama už bola so mnou v pokročilom štádiu tehotenstva, v 9. mesiaci. Bol február, otec bol práve vonku, keď nejaký Nemec namieril zbraň a niekoľkokrát sa oboril na otca: „Ty, partizán?“ A otec na to: „Tu mi šicke partizáni, lem ňeznam, ktorí hej a ktorí

ne!“ . Nemec naňho: „Tak si pôjdeš kopať hrob!“ Otec zobral lopatu, krompáč a začal kopať. „Schnell, schnell,“ ozývalo sa mu za chrbtom. Mama videla, že otec akosi dlho nejde. Rozbehla sa za ním. Jama bola už dosť hlboká, mama sa s plačom vrhla k Nemcovi: „Pozri, to je môj muž, to nie je partizán! Som tehotná, o chvíľu budem rodiť. Aj ty budeš mať dieťa! Čo to robíš? Čo si vrah ...?“ „Choďte, utekajte preč!“ Pustil ich. O niekoľko dní som sa narodil. Krstili ma v Kláštore pod Znievom. Pred kostolom stála socha sv. Antona. Keď sa rozhodovali, aké meno mi dajú, tak: „Antonko naj budze!“ Krstného otca som nikdy nevidel. Volal sa Ladislav Sadílek. Ani netuším, kto to je. Po krste on išiel svojím smerom a naši opačným.

Otec prežil vojnu a vrátil sa do Humenného. A s ním celá rodina. Sestry, moje tety, zažívali problémy, lebo boli pekné. Mali okolo 15 - 16 rokov. Z evakuácie sa vracalo všelijak, peši, kúsok na voze a opäť peši. Rusi boli nebezpeční a hrozilo, že ich znásilnia. S rodinou však išiel aj dedo. „Kec im ňedace pokoj, ta vas pozabijam!“ Vždy chodil s takou veľkou drevenou palicou. Našťastie, bez ujmy prešli. Ťažký život! Mňa niesli v železnej vaničke. Na spodku bola slama, na nej handry a dvaja Humenčania ma niesli peši až do Humenného.

Evakuácia skončila, všetko vôkol bolo rozbité, smutné a bol veľký hlad. Ani sa nebolo kde vrátiť. Staré kasárne boli celkom rozbité. Našla sa však jedna izba, v ktorej sme nejaký čas všetci spolu žili. A neskôr nám pridelovali ubytovanie, zväčša v domoch po Židoch.

Za tetou Katou začal chodiť jeden Žid. Volal sa Roth. Bol už 20 rokov ženatý, ale so svojou ženou nemali deti, tak sa rozviedli. Keď k nám začal chodiť, vždy priniesol cukríky. Mal viac ako 45 rokov a teta Katka 18 - 20. Bol medzi nimi veľký vekový rozdiel. Nakoniec sa zobrali, mali dve deti. On už dávno zomrel, ale teta ešte žije.

Keď vznikol Slovenský štát, moju tetu Margitu vyhнали, lebo mala muža Čecha. Odišli do Chebu. Jedna teta išla do Žiliny, ďalšia do Bratislavy, iná do Michaloviec. Jednoducho, všetky sa rozišli.

Keď po dlhom čase prišla teta z Chebu do Humenného (v roku 1963) babičke na pohreb, povedala: „Panebože, čo jste to udělaly s tím Humenným? Vždyť já ho nepoznávám!“ A sestra na ňu: „A ti jak

hutoriš, ti ší Čechiňa, či Humenčanka?“ „No, nebojce še, znam aj po humeňanski, ňezapomnula mi.“

Mamka sa volala Gizela Hankócziová. Ludia ju mali veľmi radi. Bola to dobrá a pracovitá žena, aj keď trochu nevzdelaná. Bolo ich 10 detí a dedo ich nemohol všetky dať vyštudovať. Dedo bol maliar a maliar mal vtedy veľké slovo. Maľoval aj kaštieľ a kostoly. Bol Maďar, pochádzal z Budapešti. Do Humenného sa dostal s vojenskou jednotkou v roku 1918. Bol ranený, strelili ho do nohy a s tou zranenou nohou preplával Tisu. Taký dobrý to bol plavec! Dostal sa do humenskej nemocnice, ešte tej starej. Vyliečili ho, ale celý život už na tú nohu kríval. Babička za ním chodila, zamilovali sa, vzali a mali spolu 10 detí. Prežili krásny, aj keď ťažký život.

Moji rodičia dostali bývanie v starom Tongelovom dome na konci ulice Staré kasárne. Tam sme prežili 9 rokov, medzitým sa narodila sestra v roku 1951 a v roku 1954 sme dostali dom po Židoch, na vtedajšej Kúpeľnej, dnešnej Švermovej ulici. Židia sa už nikdy nevrátili. Nebol to náš dom, ale štátny. Bývali sme tam až do asanácie, keď začali stavať nadjazd na Sninu. Dom stál oproti starej škole a „krankase“, čiže starej poliklinike.

Boli to šťastné roky. Najšťastnejšie však v čase, keď ešte stáli staré kasárne. Na ulici, pamätám sa ako malý chlapec, na jednej strane bol starý pekár Krídlo. Vôňa pečeného chleba sa šírila po celom okolí. Nosili sme tam „ošatky“ s cestom a on nám vypekal. A pomedzi to sme dostali aj kôrky z chleba. To bola lahôdka! Keď prišla jeseň, nazbierali sme slivky, veľa sliviek. Na dvor sa vytiahol veľký kotol a nakládol oheň. Pritom sa spievalo a popíjala slivovička, tá z minulého roku. Pravda, len dospelí. My chlanci sme sa tešili, kedy budú slivky uvarené a dostaneme vylízať z toho kotla. Keď sa varil lekvár, atmosféra bola fantastická a my sme nespali celú noc až do rána.

V tom starom dome boli veľmi vysoké steny a veľké izby, celkove však bol dom zanedbaný. Keď sme doň prišli, spredu vyzeral impozantne, vzadu mal taký „gánok“ (vstup so schodom), vľavo bola špajza, vpravo kúpeľňa a záchod. Stredom sa tiahla chodba so vstupom do domu. Hore sa nachádzal pôjd, na ktorý sa dalo vyliezť iba po „dra-

bine“ (rebríku). Dole bola veľká tmavá pivnica, kde bol veľký prach a v tom prachu mal otec víno. Ako malí chlapci sme potajomky kradli a popíjali. Otec si myslel, že ho pije babička. No my sme mu nikdy neprezradili, kto to v skutočnosti bol.

Potom sa časy začali meniť. Staré kasárne sa zvalili, postavili sa nové budovy a Humenné sa začalo veľmi meniť.

V Humennom boli jednotlivé štvrte podelené. Bývali sme na Sládkovičovej ulici, babička na Hviezdoslavovej a za nami už nebolo nič. Iba pole a pšenica. Sídlisko tam ešte nestálo. Vľavo bola stanica, od nej viedla „kockastá“ cesta a „baňa“. A keď začali stavať Sídlisko jedna, bolo to v 50tych rokoch, tak sa nestavalo tak ako dnes. Neboli bagre a iné mechanizmy. Boli len „štichare“. Prišli robotníci a so šticharmi vyhadzovali hlinu do tej „bane“, kde dnes stojí parkovisko pred Karpatiou. Boli tam haldy hlíny na kope a v nich sme si robili bunkre. Pre nás to bolo čosi mimoriadne. Keď sme prešli cez cestu, na druhej strane bola vykládka pri železnici. To bolo zas niečo pre nás, lebo tam stála halda dreva, také drevené tyčky, čím sme pálili. Niekedy boli vysoké aj 5 - 6 metrov. Naša partia, takých 10 - 15 chlapcov, si tam spravila bývanie. Medzi mojich kamarátov patrili Dušan Halko, Láďo Grosiar, Tomi Fuller, Jožo Švelta. Aj Singer bol medzi nami, a tiež syn starého humenského fotografa Roberta Spielmana. Neďaleko stáli dva Bádalove domy (stoja ešte dodnes, staval ich môj otec), za nimi viedol chodník a pri ňom rástli nádherné košaté lipy. Na tých stromoch sme si robievali posedy. Vzali sme si krabičky od topánok, natiahli medzi nimi nitky a „telefonovali sme si“. Veľa zábavy sme si pritom užili!

Ďalší môj zážitok sa viaže na obdobie, keď sme boli ešte škôlkári. Chodili sme do škôlky za dnešnou starou školou na Švermovej ulici. Za železobetónovou stenou sa tam nachádzali štyri baráky. Boli oplotené a dookola rástlo malinčie. Za ním bola aj malá záhrada, kde rástli jablká a slivky. Keď sme preliezli plot a vyliezli na stromy, nabrali sme si plnú náruč jabĺk. Starý školník Daniš, keď to videl, zakričal: „Idzece stadzi, basa vam, ešče vas pozabíjam!“ Nikdy nám nič neurobil, veď sme boli deti. S plnou náručou jabĺk sme sa postavili a tie jablká mu

popadali priamo na hlavu. Zutekal, a my sme zmizli za plotom.

Keď sme vyrástli a už sme sa aj bicyklovali, tak sme najradšej sedávali na námestí, na tých „galandroch“. Aj nás prezývali „galandroše“. Prišli starší chlapi, ktorým sme sa vychvaľovali, ako sme pretekali a víťazili. Spomínali sme na Karlove Vary, Bohumín, Nitru. V cyklistickej partii boli so mnou Janko Babjak, Lajči Forgáč - ten bol tréner, Agáta Forgáčová i Dušan Šoltés. Niektorí chodili z dedín a Hudák prichádzal až zo Sniny. Chválili sme sa, ako dobre sme pretekali, aj keď to nebola pravda. Nemohli sme, veď sme nemali dobré bicykle. Česi prišli na preteky s takými, ktoré sme v tom čase my ešte ani nevideli. Pretekali sme striedavo, požičiavajúc si bicykle. Keď odpretekali jedni vo svojej kategórii, dali svoje kolesá druhým a sami išli iba s kostrami bicyklov na pleci.

Prečo sa ulica volala Kúpeľná ? Preto, lebo tam skutočne boli kúpele. (V terajšom suteréne detskej polikliniky.) V tom čase tam bola zamestnaná ako ošetrovateľka aj moja mamka. Boli to verejné vaňové kúpele a na samom spodku v pivnici sa schádzala humenská smotánka. Pán Nemeč bol šéf. Hrali tam šach, karty, popíjali kávu, dávali si keksíky ... Kým otec nespravil kúpeľňu v našom dome, chodievali sme sa aj my tam kúpať.

O drevo sme nemali núdzu, lebo otec chodil so mnou za drevom aj po dedinách. Bola už tma, keď sme sa vracali s plne naloženým vozom domov. Keď sme ho na dvore vyložili, išli sme po Čečka. Čečko prišiel a so svojou kobyľou drevo pritiahol. Kobyľu potom odstaviť, pristavil stroj, nalial vodu, založil oheň a povedal: „Čekac budzeme!“ Čakali sme, kým stroj nezačal rezať. Niekedy to trvalo aj dva dni. Doma sme ho mali potom pekne poukladané „na šajty“. Neskôr ho otec porúbal a nosili sme klátky do pivnice. Rúbal som aj ja, aj keď som to neovládal. Keď bol na dreve „guz“ (suk) tak som sa s tým trápil, až kým nezasiahol otec. „Ochab to tak, ja to porubem.“ Chytil sekeru, otočil ju naopak, tresol a drevo sa rozpadlo. Otec bol 130-kilový chlapisko. Keď dal také dve guzové dreva do pece, horelo celú noc. Bolo teplo.

Mali sme veľké pole. Od starých kasární až po terajšiu chemickú školu. Bol som malý chlapec, pamätám si, že na to pole prišli pracovať

všetky deti. Všetci kopali, sadili a ja som sa tešil, až sa nakladie oheň a „nametaju tam bandurki, upečú še a take čarne pojime“.

Dedko bol veľký chovateľ, mal barany, svine, kury - rodina bola veľká. bolo treba čo živiť. Bol to dobrý človek. „Toňu, pujdzeš mi na cigareté.“ „Dobre, a dze?“ „Na stanicu! Kupíš Detvy!“ a dal mi 5 korún. Detvy stáli však iba 1 korunu. „A co s tima ostatnými peňezami?“ „No tak kupíš dvojo Detvi a sebe kupíš soju!“ Sóju predávali lúpanú v malých vrecúškach. Samozrejme, veľmi som sa potešil.

Na zábavy v parku sa pamätám takto. Boli sme už väčší chlapi, do parku sme chodili „šmírovať“. Chodilo tam veľa vojakov. Boli zo všadiaľ, z celej republiky. Chodili za našimi humenskými dievkami. My sme boli zvedaví, čo budú robiť, tak sme za nimi kade-tade po kríkoch chodili. A keď nás chytili, tak nás poriadne po hlavách nabili. Tancovalo sa na tom kruhu v parku. Boli tam dva kruhy, ale na tom - medzi sochami, hrával Oláh so svojou troj alebo štvorčlennou partiou. Hrali a všetko dookola veselo tancovalo. Keď už nevládali, Oláh svojím hrubým hlasom zakričal. „Pofajčite si, prosím!“ a o chvíľu: „No, ideme zase!“ a pokračovalo sa v zábave.

V Humennom bola taká postavička - starý „rendár“ (handrár) Kolár. So ženou nemali deti. Mal voz a koňa. Zapriahol koňa a chodil s ním dookola po uliciach a vykrikoval: „Rendy, stare rendy!“ Zbieral handry. Mal taký krúžok a na ňom povešané prstene. Rozdával ich ženám a dievčatám a chlapcom dával jojo. To bola odmena za tie handry.

Na námestie sme chodievali pre mlieko. K Ele Kovassyovej. Pri ceste na Sninu zas mlieko predávala „Rumlerka“. Pamätám si, že ako malý 5-6 ročný chlapec som chodieval po mlieko na námestie. Bolo tam neskutočne veľa ľudí. Mlieko sa kupovalo do „kanvičiek“. Ela Kovassyová kovovou vareškou naberala liter, dva, dva a pol, koľko bolo treba. 1,50 Kčs stál 1 liter. Nuž, ale ako sa cez ten dav má dostať malý chlapec? Bol tam taký nával, že by ho mohli ľudia ušliapať. Tak my, malí „chlapčiki“ sme sa šup a popod nohy prešmykli. Keď som už bol vpredu, tak teta Ela: „Už si tu?“ Dobre ma poznala, lebo bývala neďaleko nás asi o 4 - 5 domov ďalej. „Davaj het,“ naliala mi a ako som k nej prišiel, tak aj naspäť popod nohy ľudí odišiel. Neskôr, keď už bolo lep-

šie, ľudia spravili „šor“ (rad), no ten rad siahal pomaly až ku kaštieľu. Tolko ľudí k nej chodilo pre mlieko.

Ísť do kina bol veľký sviatok. Samozrejme, peniaze neboli. „Ta, čo budzeme robic?“, špekulovali sme. Začali sme chodiť medzi ľuďmi, ktorí šli do kina a s natiiahnutou rukou žiadali: „dajce džešec haľere...“, tak sme vyžobrali dve koruny. Tolko stál najlacnejší lístok dopredu a potom ešte dve koruny. Lístky sme otáčali oproti sebe. Starý Pospíšil trhal v kine lístky. Jeden odtrhol a druhý zostal, takže ďalší chlapec išiel zadarmo. Robili sme to dovtedy, kým sme sa všetci nedostali do kina. Raz sme to spravili tak, že lístky sme nedali po dvakrát, ale naraz 10. Keď to Pospíšil také hrubé roztočil, uvidel naše klamstvo. „Marišku vam, ta vi toto zo mnu robice?“ Bol veľmi prísny, vyfliaskal nás. A povedal to našim rodičom, aj môjmu otcovi: „Sluchaj tu, Bela, ta tvuj sin nemá dva koruni do kina? Ta to musí toto robic, zobrac a pchac še cez zachodi?“ A otec na to: „Ježišmária, ta ja mu dam! Ta un ľen pridze domu!“ Prišiel som domov a otec: buch, buch, buch, už som „bul masceni jak žito“. „Ta co sebe mišlíš, že ja už nemam dva koruni? Šak ja robim, murujem, noším peneži. Ta ja ci dva koruni dam keľo chceš, teľo ci dam. Aj sto razi možeš isc do kina!“

Takže, tak to bolo, takí sme boli betári! Robili sme to však schválne, zažili sme pri tom väčšie dobrodružstvo.

MINISTERSTVO VNITRA — ÚSTŘEDNÍ SPRÁVA SPD
A
ÚSTŘEDNÍ VÝBOR ČS. SVAZU POŽÁRNÍ OCHRANY

vyslovuje

UZNÁNÍ POŽÁRNÍMU DRUŽSTVU

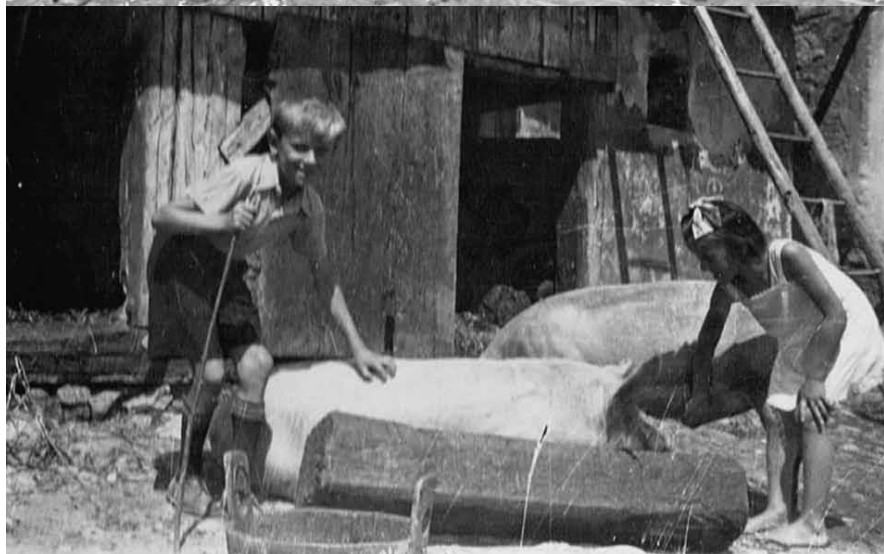
dorostenek od 14 do 17 let

MJ-ČSPO Kudlovce, kraj Prešov

Bolek Krátek
Náčelník ÚB SPD

J. Štrba
Předseda ÚV ČSPO

MIZNÚCI SVET

Spomienky zo životných príbehov Humenčanov

Vydalo: Vihorlatské múzeum v Humennom, 2015

Zostavila: Mária Mišková

Spolupráca: Štefan Lenčíš, Mária Jurušová, Mečislav Olejáš,
Jaroslav Skružný, Kamil Tomko, Dezider Račko, Ján Bocan, Irena Košická,
Štefan Molokáč, Anton Petrušovský, Jana Otriová, Jana Ďurašková,
Anna Burdzová, Klára Behúnová, Marián Halko, Ján Miško

Fotografie: rodinné archívy M. Jurušovej, K. Behúnovej, Š. Molokáča,
D. Račka, A. Burdzovej, I. Košickej a zo zbierky pohľadníc M. Halka,
V materiáli sú použité aj fotografie M. A. Keresztényho.

Grafická príprava a tlač: Ján Vajs POLYGRAFIA, Humenné

Náklad: 250 ks

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry

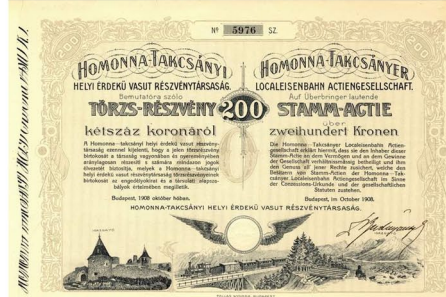
Majitelia domov horného a dolného
konca
r. 1939

1. strana:

ŠPAJZER
ŠTEFANKA
ENGEL
NOVÝ MESTSKÝ ÚRAD
REICH
HORVÁTH
HAZAY
FIRDA
FABIAN
TORMA
HEJNIK
GROSS
BALOG
PALO
JURKOVIČ
KIRSCH
HOLUB
MERJAVÝ
STARÝ MESTSKÝ ÚRAD
NEMETHY
ŠKABEL
KOŠICKÝ
NAŠČAK
ONUŠKA
CHODIL
SODOMKA
JENČIK
BAŇAS
FORGAČ
MUDRAY
PALO
KOČAN
VEJČEI
SOKAČ
LIHAČ
KOŠICKÝ
BENEJ
KOČAN
ANDIE
KOŠČO
FRANKO
VASS
PETRÁK
VOLOVSKÝ
JUŠČIK
RUJAK
ROŠAK
KOŠICKÝ
RAČAJ
SAS

2. strana

2 DOMY PARK
VÝŽIVOVÁK
MARKOVIČ
VAJSBERGER
HAJNA
KLEIN
MOŠKOVIČ
RAJZAK
MITELMAN
ATLAS
ŠPAJZER
ŠPERLING
PIVOSKLAD
ŠPIEGEL
DOBROVOESKÁ
VITKOVIČ
REVAČKO
SZILAGY
PROPER
TEREK
OROVGANI
GOSANY
PREBEHAJLA
ŽELEZ.STANICA
MERJAVÝ
RUDY
SKRIP
JENČIK
MURAVSKÝ
TARBAJOVSKÝ
ORENDAČ
DEMEK
ANDIE
KRAKOVSKÝ
BINDAS
HABURAJ
ŠUBJAK
SOKÁČ
MARTON
ZGABUR
SABO
ŽOLNA
NEJMAN
VLADEK
KORODY
ROŠAK
POSPÍŠIL
KULAN

Homonna

Spisak Gm. Poran. 1888.

